

ASOCIAȚIA PSIHOLOGILOR DIN ROMÂNIA

Ghid de Conduită Etică în Expertiza Psihologică

4 iulie 2022

Elaborat de:

Cătălin Luca

Loredana-Ramona Iocșa Pora

Conținutul acestui document este proprietatea Asociației Psihologilor din România (APR) © 2022.
Cererile privind acest document trebuie adresate către: contact@apsi.ro.

Adoptat formal

Acest document a fost adoptat formal de Consiliul Asociației Psihologilor din România în data de 4 iulie 2022.

Referința corectă către acest document:

Luca, C., & Iocșa Pora, L.-R. (2022). *Ghid de conduită etică în expertiza psihologică*. Asociația Psihologilor din România.

MULȚUMIRI

Acest document a fost pregătit pentru Asociația Psihologilor din România, pe parcursul a mai mult de un an, de o echipă formată din Cătălin Luca și Loredana - Ramona Iocșa Pora, cărora le mulțumim în mod formal și pe această cale.

Mulțumiri se cuvin și persoanelor care au oferit feedback în procesul de consultare, și anume Dragoș Iliescu, Sofia Luca, Veronica Cebuc și Maria Manuela Apostol.

CUPRINS

MOTIVAȚIE.....	6
I. INTRODUCERE ȘI ADRESABILITATE.....	8
GLOSAR.....	50
II. PRINCIPII ETICE	10
1. COMPETENȚA:	10
1.a Abordarea constructelor psiho-legale și a caracteristicilor psihologice funcționale	11
1.b Cunoașterea competențelor profesionale și ale limitelor acestora.....	12
1.c Dobândirea, menținerea și prezentarea onestă a competenței.....	12
1.d Eficiența metodelor	13
1.e Nevoia de date suficiente	14
1.f Analiza explicită a stilului de răspuns	15
1.g Supervizare/intervizare profesională	15
1.h Utilizarea informațiilor colaterale.....	16
1.i Utilizarea unui protocol valid de evaluare	17
1.j Evitarea utilizării instrumentelor de evaluare învechite	19
1.k Asigurarea unui cadru adecvat de evaluare.....	20
1.l Prezentarea datelor de evaluare	20
2. RESPECTAREA DREPTURILOR ȘI DEMNITĂȚII PERSOANEI.....	22
2.a Nediscriminare. Respectarea particularităților care țin de etnie, limbă și cultură..	22
2.b Prejudecăți (bias-uri).....	22
2.c Prezența persoanelor terțe în calitate de observatori	23
2.d Utilizarea informațiilor în formări profesionale sau cu alte scopuri	24
2.e Consimțământul informat, acceptarea, încunoștințarea și prelucrarea datelor cu caracter personal	25
2.f Respectarea confidențialității.....	26
2.g Înregistrările audiovideo	27
3. RESPONSABILITATE PROFESIONALĂ ȘI SOCIALĂ.....	29
3.a Evitarea suferinței (a nu face rău)	29
3.b Gestionarea așteptărilor solicitantului	29
4. INTEGRITATE PROFESIONALĂ	32
4.a Recomandări privind integritatea profesională:	32
4.b Evitarea situațiilor de incompatibilitate și/sau relațiile multiple în realizarea expertizei.....	32
4.c Evitarea conflictului de interese pe parcursul realizării expertizei	33
4.d Onorariul de expert.....	34
4.e Declarațiile publice despre cazurile în care psihologul expert a fost implicat	35
5. RECOMANDĂRI SPECIFICE.....	37
5.a Emiterea unei opinii de specialitate:	37
5.b Comunicarea informațiilor.....	37

5.c Utilizarea interpreților/traducătorilor.....	40
5.d Sursele colaterale de informație	40
CONCLUZII.....	45
BIBLIOGRAFIE.....	46

MOTIVAȚIE

Expertiza psihologică în România reprezintă o competență a psihologului cu drept de liberă practică relativ nouă, solicitată de profesioniștii din cadrul instituțiilor de implementare a legii (judecători, procurori, polițiști, avocați etc). Așteptările ridicate ale profesioniștilor implicați în sistemul judiciar de la psihologii experți îi obligă pe aceștia să aibă cunoștințe, abilități și atitudini în conformitate cu valorile etice ale profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, legislația națională generală¹ referitoare la expertiză, legislația specială (profesională)² referitoare la exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică și activitatea de expertiză psihologică, cât și cu recomandările privitoare la expertiza psihologică în situații de divorț³.

Aspectele care fac obiectul expertizelor psihologice vin să restabilească echilibrul între interesele individuale și cele colective sau între interesele a doi indivizi⁴.

Psihologul expert își desfășoară activitatea profesională într-un context guvernat de conflicte de interese și sociale. În acest context mecanismele de coerciție și control social stau la baza acestor conflicte. Valorile etice generale ale profesiei de psiholog cu drept de liberă practică cum ar fi: dreptul individului la intimitate, confidențialitate, liber arbitru și independența profesională sunt adesea limitate în activitatea psihologului expert, iar acest aspect are implicații directe asupra activității și a evaluărilor realizate de acesta.

Domeniul expertizei psihologice, conform legislației naționale, este larg și privește roluri diferite în context judiciar (infractori, victime, pârâți, reclamanți etc). Acest context necesită din partea psihologului expert diferite competențe profesionale, cu ajutorul cărora investighează conceptele psiho-legale specifice din legislația românească cerute de solicitant (judecător, procuror, polițist, avocat etc), recunoașterea limitelor de competență profesională și necesitatea formării profesionale continue.

Obiective

- Conștientizarea psihologilor cu drept de liberă practică având calitatea de expert cu privire la legislația națională aplicabilă experților în general, legislație care se aplică și psihologilor cu drept

¹Codul civil; Codul de procedură civilă; Codul penal; Codul de procedură penală; O.G. 2/2000 privind organizarea activității de expertiză tehnică judiciară și extrajudiciară.

² Legea 213/2004 privind exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică; Hotărârea Convenției Naționale a Colegiului Psihologilor din România nr. 1/2018 privind aprobarea Codului deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică; Hotărârea Comitetului director a Colegiului Psihologilor din România nr. 1/2019 pentru aprobarea normelor privind competențele profesionale, educația, formarea și atestarea profesională ale psihologilor cu drept de liberă practică, cu modificările și completările ulterioare; Hotărârea Comitetului director a Colegiului Psihologilor din România privind standardele pentru activitatea de expertiză psihologică.

³ Asociației Psihologilor din România (2019). *Recomandări privind expertiza psihologică în situații de divorț*. București.

⁴ Punctul 1.5 din European Federation of Psychologists' Associations (EFPA): The European psychologist in forensic work and as expert witness. Recommendations for an ethical practice.

de liberă practică care au obținut calitatea de psiholog expert prin înscrierea în Registrul experților psihologi, potrivit reglementărilor Colegiului Psihologilor din România;

- Creșterea gradului de conștientizare cu privire la provocările generate de tensiunile contextului evaluării și expertizei psihologice și necesitatea menținerii unui comportament etic și legal;
- Optimizarea practicii profesionale și reducerea riscurilor ce pot apărea în activitatea de expertiză psihologică;
- Îndeplinirea obligațiilor legale, etice și de dezvoltare profesională pentru a asigura beneficiarilor (instanțe de judecată, parchet, poliție, avocați, părți implicate în expertiză psihologică etc) practici calitative aliniate recomandărilor și standardelor europene⁵ și internaționale⁶.

⁵ European Federation of Psychologists' Associations (EFPA): The European psychologist in forensic work and as expert witness. Recommendations for an ethical practice.

⁶ American Psychological Association (APA): Specialty Guidelines for Forensic Psychology.

I. INTRODUCERE ȘI ADRESABILITATE

Aceste recomandări se adresează psihologilor experți și instituțiilor de formare în expertiză psihologică și sunt în acord cu Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică și cu legislația care reglementează expertiza psihologică în România.

Acest document are la bază *The European psychologist in forensic work and as expert witness - Recommendations for an ethical practice (EFPA), Speciality Guidelines for Forensic Psychology (APA)* și reflectă principalele provocări identificate în practica psihologilor experți. Conform EFPA, domeniul expertizei psihologice este predispus dilemelor de natură etică, iar experiența a dezvăluit multe cazuri în care psihologul expert a dat dovadă de comportament neglijent sau lipsit de etică.

În contextul în care problematica evaluată de psihologul expert implică aspecte interculturale, acesta se va preocupa pentru a identifica și înțelege diferențele și va reflecta, dacă este cazul, cum acestea au un rol în înțelegerea și explicarea cazului.

În cadrul acestui document, termenul de *psiholog expert*⁷ și expresia *practică în domeniul expertizei psihologice*⁸ fac referire la psihologul cu drept de liberă înscris în Registrul Experților Psihologi al Colegiului Psihologilor din România, solicitat să realizeze expertize judiciare și extrajudiciare în spețe civile și penale.

Termenul de *martor expert*⁹ se referă la psihologii care au calitate de martori, în contexte judiciare, în cazul în care beneficiarii serviciilor sunt implicați într-un proces judiciar (de exemplu, o persoană care a accesat serviciile de psihoterapie pentru depresie, aceasta fiind victima violenței în familie, într-un moment poate depune o plângere penală privind infracțiunea de violență în familie și în acest context, psihoterapeutul poate fi chemat ca martor expert să explice despre impactul psihologic ale abuzurilor suferite de persoana în cauză, evoluția în procesul de psihoterapie; un psiholog expert este chemat, după efectuarea expertizei să dea lămuriri cu privire la aceasta, context în care este audiat ca martor de către organul judiciar etc.).

Utilizarea termenului „*recomandare*” în acest document se referă la afirmații care sugerează comportamente profesionale specifice sau conduite pentru psihologi. Sugestiile și recomandările diferă de standarde, deoarece standardele sunt obligatorii și pot fi însoțite de un mecanism de aplicare. Recomandările sunt aspiraționale în intenție și sunt destinate să faciliteze dezvoltarea sistematică continuă a profesiei și să contribuie la asigurarea unui nivel ridicat de practică profesională de către psihologi. Recomandările vor conține informații ce vor face referire la direcții

⁷ În engleză *forensic psychologist*.

⁸ În engleză *forensic work*.

⁹ În engleză *expert witness*.

de orientare în vederea reglării comportamentului profesional congruent cu specificațiile din legislația națională generală și specială, cu recomandările naționale, europene și internaționale.

II. PRINCIPII ETICE

1. COMPETENȚA

Psihologul expert se străduie să își dezvolte continuu și să își mențină la nivel ridicat competența profesională, implicându-se în activități de formare, în consultarea literaturii de specialitate, noutăților reprezentate de cercetări și descoperiri în domeniul expertizei psihologice la nivel național, european și internațional.

Această recomandare este în acord cu art. 2 punctul 2 lit. b), c) și f) din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică în care se precizează că psihologul expert:

- „b) deține nivelul adecvat de cunoștințe, abilități și experiență pentru tipul, nivelul și problematica evaluării/expertizei pe care trebuie să o efectueze;*
- c) este familiarizat cu literatura de specialitate și cercetările actuale referitoare la problemele asupra cărora urmează să formuleze opinii de specialitate;*
- f) își recunoaște limitele de competență și se asigură că deține pregătirea științifică și experiența practică pentru a aborda problemele supuse expertizei, utilizând competent metodologia relevantă [...]”.*

Există două componente ale competenței de a furniza servicii psihologice în context legal sau juridic:

- a) cunoștințe și abilități cu privire la specificitatea domeniului;
- b) cunoștințe juridice suficiente pentru a putea furniza un serviciu eficient într-un context legal.

Referitor la cunoștințele juridice pentru a putea furniza servicii în context legal, psihologul expert ar trebui să fie într-o manieră rezonabilă familiarizat cu legislația relevantă care conține structurile psiho-legale din obiectivele/întrebările solicitantului (de exemplu, legislația privind interesul superior al copilului, violența în familie, abuzul și neglijarea copilului etc.).

Competența de evaluare implică înțelegerea principiilor fundamentale ale evaluării psihologice utilizate în contextul expertizei psihologice. Evaluarea psihologică este un serviciu clinic, însă are aspecte distincte atunci când este realizată într-un context legal (Greenberg & Shuman, 1997; Heilbrun, 2001). Pentru a oferi servicii de evaluare psihologică în context legal nu este suficientă formarea în psihologie clinică, consiliere psihologică sau neuropsihologie și deținerea unor abilități clinice, potrivit treptei de specializare specialist sau principal. Evaluarea pentru stabilirea unui diagnostic clinic nu reprezintă o evaluare pentru un diagnostic psiho-legal (Weissman & DeBow, 2003, p.36). Competența psihologului expert implică înțelegerea modului în care structurile psiho-legale din legislația aplicabilă pot fi cel mai bine evaluate (Otto, Goldstein & Heilbrun, 2017, p. 80).

1.a Abordarea constructelor psiho-legale și a caracteristicilor psihologice funcționale

Mai mulți autori consacrați (Grisso, 1986; Morse, 1978) au oferit modele de expertiză psihologică și elementul comun al acestor modele este reprezentat de accentul pus pe colectarea de informații și furnizarea de către psiholog profesioniștilor din sistemul de justiție a datelor psihologice cele mai relevante pentru problema din litigiu.

Este deosebit de important, atunci când realizează o expertiză psihologică, ca psihologul expert:

- a) să aibă cunoștință despre legile aplicabile activității de expertiză judiciară și extrajudiciară;
- b) să cunoască și să înțeleagă acele aspecte ale dreptului material care implică chestiuni despre care psihologii au cunoștințe specializate identificând astfel îngrijorările cu privire la constructele psiho-legale și caracteristicile psihologice funcționale ale persoanelor evaluate;
- c) să utilizeze o abordare care să conducă la o evaluarea validă a constructelor psiho-legale investigate.

Prin urmare, recomandăm, în principal, ca accentul, în activitatea de expertiză psihologică, să fie pus pe constructele psiho-legale și caracteristicile psihologice funcționale relevante pentru problema juridică și, secundar, să fie evaluată funcționarea cognitivă, emoțională și comportamentală. Trebuie avut în vedere că prin activitatea lui, psihologul expert încearcă să ajute profesioniștii din sistemul de justiție să înțeleagă dovezile sau să determine un fapt în cauză (de exemplu, prezența sau absența unor tulburări care pot fi cauzate de o anumită traumă; prezența sau absența unor abilități parentale; evaluarea riscului de violență etc.) și să furnizeze informații care sunt relevante pentru problema psiho-juridică.

În rapoartele de expertiză psihologică cât și în situațiile în care este chemat să ofere clarificări și explicații, psihologul expert va furniza informații despre abilitățile funcționale, capacitățile, cunoștințele și credințele persoanelor examinate și își va exprima opiniile și recomandările cu privire la aspectele psiho-legale din cauză. Aspectele clinice cum ar fi, simptomele tulburării mintale, abilitățile intelectuale și alte abilități cognitive, abilitățile academice și personalitatea, nu sunt complet irelevante. Ele sunt deosebit de importante atunci când sunt cauza sau influențează abilitățile specificate sau capacitățile funcționale din constructele psiho-legale care sunt de interes pentru profesioniștii din sistemul de justiție. Este important pentru psihologul expert să înțeleagă și să aplice particularitățile care pot apărea atunci când utilizează un diagnostic clinic în contextul expertizei psihologice. În această situație trebuie să explice modul în care diagnosticul afectează capacitatea funcțională a persoanei evaluate. De exemplu, în situația în care psihologul expert evaluează abilitățile parentale a două persoane aflate în divorț, iar una dintre ele este diagnosticată cu depresie severă, acesta va explica modul în care simptomele depresiei afectează abilitățile parentale de creștere, educare a unui copil și coparentalitatea.

1.b Cunoașterea competențelor profesionale și ale limitelor acestora

Psihologul expert va efectua lucrări în domeniile expertizei psihologice pentru care deține competențele necesare obținute prin formări profesionale, studiu individual al literaturii de specialitate, participarea la workshop-uri și seminarii pe teme de referință, sesiuni de supervizare/intervizare și prin implicarea în cercetări care să conducă la creșterea competenței sale.

În cazul în care unui psiholog expert i se solicită să realizeze o expertiză psihologică într-un domeniu în care el nu deține competențele necesare, acesta va anunța în scris solicitantul cu privire la limitele competențelor sale așa cum prevede art. 2 punctul 2 litera f) din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică în care se precizează că psihologul expert:

„f) își recunoaște limitele de competență și se asigură că deține pregătirea științifică și experiența practică pentru a aborda problemele supuse expertizei, utilizând competent metodologia relevantă. În caz contrar, psihologul expert va anunța solicitantul (instanță de judecată, poliție, parchet, avocat etc.), în scris, în termen de 5 zile de la primirea adresei acestuia, că nu deține pregătirea științifică și experiența practică pentru problema supusă expertizei.”

De exemplu, în situația în care i se solicită psihologului expert să facă o analiză a riscului de violență la un agresor de violență în familie și psihologul expert nu are formări în această problemă, atunci va transmite în scris solicitantului limitele competenței sale.

Psihologul expert dă dovadă de competență atunci când în practica sa se reflectă respectarea procedurilor menționate în legislație, cum ar fi termenele de realizare a expertizei, comunicarea cu solicitantul (parchet, poliție, instanță, avocat etc.), comportamentul său în calitate de martor expert pe parcursul audierii etc. Pentru a demonstra competență în domeniul expertizei psihologice, psihologii experți trebuie să dețină cunoștințe și abilități generale cu privire la interviuarea și testarea psihologică și abilități speciale cu privire la revizuirea documentelor relevante din punct de vedere juridic și redactarea rapoartelor de expertiză. În acest sens, art. 2 punctul 2 lit. e) și art. 4 punctul 2 lit. d) din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică stipulează:

„Art. 2, punctul 2, lit. e) are atât cunoștințele generale de psihodiagnostic și psihometrie și abilitățile care servesc ca bază pentru cele mai multe utilizări tipice ale instrumentelor de evaluare, cât și calificările specializate pentru utilizarea competentă și responsabilă a instrumentelor de evaluare în contextele particulare și pentru scopurile specifice evaluărilor și expertizelor judiciare și extrajudiciare.”

„Art. 4, punctul 2, lit. d) precizează toate sursele de informații utilizate (documente, declarații scrise sau verbale ale altor specialiști etc.).”

1.c Dobândirea, menținerea și prezentarea onestă a competenței

Psihologul expert trebuie să fie înscris în Registrul experților psihologi al Colegiului Psihologilor din România și să facă dovada formării profesionale continue. Pentru a-și dezvolta și menține

cunoștințele și abilitățile necesare, psihologul expert va fi la curent cu evoluțiile din domeniile psihologiei și dreptului.

Psihologul expert informează onest, în scris, beneficiarii serviciilor de expertiză psihologică (avocați, poliție, parchet, instanță) despre competențele deținute, experiență, formări, acreditări și calificările obținute.

În acord cu art. 55 din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică psihologii experți:

„[...] nu vor prezenta fals limitele competenței lor și nu vor prezenta pregătirea sau formarea lor într-un mod care să le favorizeze nemeritat poziția sau imaginea publică, indiferent de tipul de activitate profesională desfășurată.”

1.d Eficiența metodelor

Deoarece evaluările pentru expertiza psihologică diferă semnificativ de evaluările efectuate cu scopul facilitării unui tratament este necesară o metodologie specializată. Greenberg și Shuman (1997) au descris numeroase „conflicte ireconciliabile” între scopul evaluării pentru intervenția psihologică și cel de evaluare pentru expertiza psihologică. Cu toate acestea, multe dintre obligațiile care se aplică evaluărilor pentru intervenția psihologică se aplică și evaluărilor pentru expertiza psihologică.

Este de remarcat faptul că în art. 64 și art. 65 din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică se stipulează că psihologul va manifesta prudență atunci când nu stăpânește foarte riguros sau respectiv nu are experiență în utilizarea instrumentului respectiv.

„64. Psihologii utilizează în practica lor metode, tehnici, abordări, instrumente care au o fundamentare științifică recunoscută de comunitatea profesională. Psihologii evită să utilizeze în practica lor profesională metode, tehnici, instrumente sau abordări dovedite ca neavând suport științific.

65. Psihologii vor manifesta o grijă deosebită atunci când utilizează metode, dispozitive, instrumente și tehnici care nu au o bază solidă de dovezi sau cărora le lipsește o susținere a eficacității, care nu îndeplinesc cerințele standard sau pe care nu le stăpânesc foarte riguros.”

Standardele privind activitatea de expertiză psihologică particularizează în art. 3 punctul 3.3. lit. c) și d) cerințele prevăzute la art. 64 și art. 65 din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică și putem înțelege că un instrument de evaluare poate fi învechit în contextul în care acesta nu mai este susținut de cercetări actuale sau literatura de specialitate, îi prezintă punctele slabe și limitele care îi afectează eficiența. Standardele oferă o soluție pentru situația în care în România nu există instrumente cu caracteristici psihometrice cunoscute pentru populația din care face parte persoana evaluată, caz în care psihologul expert poate utiliza metode, tehnici, abordări, instrumente care au o fundamentare științifică recunoscută de comunitatea științifică internațională,

cu mențiunea că va preciza limitele rezultatelor și interpretărilor derivate prin absența acestor informații.

„c) selectează și utilizează metode, instrumente sau abordări adecvate pentru obiectivele expertizei/evaluării și pentru particularitățile persoanei/persoanelor evaluate, considerate relevante conform literaturii de specialitate și datelor rezultate din cercetările actuale;

d) utilizează instrumente, probe, teste psihometrice avizate de Colegiul Psihologilor din România, cu caracteristici psihometrice cunoscute pentru populația din care face parte persoana evaluată. Atunci când nu există instrumente care să îndeplinească aceste condiții, psihologii utilizează metode, tehnici, abordări, instrumente care au o fundamentare științifică recunoscută de comunitatea profesională internațională și precizează limitele rezultatelor și interpretărilor derivate din absența acestor informații.”

1.e Nevoia de date suficiente

În general, se impune ca psihologul expert să ofere opinii despre funcționarea cognitivă, emoțională și comportamentală a persoanelor numai după ce a efectuat o examinare care să îi ofere date adecvate pentru a-și susține afirmațiile și concluziile. Când o astfel de evaluare nu este posibilă, respectiv când psihologul emite opinii de specialitate pe baza analizei documentelor, fără să evalueze direct persoana sau în situația în care persoana refuză să fie evaluată și prin urmare o examinare directă nu este posibilă, psihologul expert va prezenta limitele cu privire la fidelitatea și validitatea opiniilor sale și va limita, în mod corespunzător, natura și amploarea concluziilor și recomandărilor. Procedând astfel psihologul expert va respecta art. 63 și art. 93 din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, respectiv:

„63. Psihologii au obligația de a fi conștienți de limitele procedurilor folosite, indiferent de tipul de activitate. Psihologii vor avea grijă ca furnizarea serviciilor, cercetarea științifică, prezentarea rezultatelor și a concluziilor să fie făcute cu maximă obiectivitate, evitând orice tendință de prezentare parțială sau cu tentă subiectivă.”

„93. Psihologii vor prezenta cu onestitate, obiectivitate și acuratețe concluziile, opiniile și rezultatele activităților lor profesionale, recunoscând și precizând limitele acestora. Psihologii vor oferi clienților sau altor beneficiari explicațiile necesare, folosind un limbaj adecvat pentru a le facilita înțelegerea rezultatelor și a concluziilor.”

Subliniem cu tărie faptul că este contraindicat să se realizeze o expertiză psihologică în situația în care psihologul expert oferă o opinie de specialitate despre o persoană aflată sau care urmează să se afle într-un context judiciar, dacă nu există contact față în față cu persoana respectivă. Contactul personal permite observarea (de exemplu, relația copil-părinte din care se pot scoate indicii cu privire la relațiile de atașament, abilitățile parentale etc.), interviuarea (de exemplu, se poate observa în totalitate comportamentul nonverbal al persoanei evaluate etc.) și testarea psihologică (de exemplu, persoana evaluată nu poate fi sfătuită de către altcineva cum să răspundă la itemi etc.) pot oferi informații valoroase despre funcționarea psihologică a persoanei. Contextul interacțiunii directe permite observarea și analiza stilului de răspuns, a caracteristicilor clinice personale și a

capacităților specifice constructelor psiho-legale investigate. Opiniile oferite fără contact față în față cu persoana evaluată sunt mai puțin acurate. În comparație cu situațiile în care contactul față în față nu este absolut necesar (de exemplu, consiliere/psihoterapie, supervizare etc.), prezența față în față a persoanei evaluate, a expertului numit și a experților parte/consilieri se impune cu necesitate, pentru că evaluarea psihologică pentru expertiză face parte dintr-o procedură judiciară în care urmează să se ia o decizie foarte importantă, decizie care este susceptibilă să afecteze în mod substanțial viața litigantului (Otto, Goldstein & Heilbrun, 2017, pp. 219-221).

1.f Analiza explicită a stilului de răspuns

Opiniile de specialitate prezentate în răspunsurile la obiectivele expertizei pot influența o serie de hotărâri în context judiciar (de exemplu, dacă se prelungește sau nu arestul unei persoane acuzate de abuz sexual asupra copilului; la care dintre părinți se stabilește locuința copilului și programul de relații personale cu celălalt părinte; despăgubiri financiare pentru victima unui accident de muncă etc.). Persoanele evaluate sunt conștiente de impactul expertizei psihologice și, prin urmare, au un interes direct să se prezinte într-un fel care să-i avantajeze atât în cadrul interviului cât și la testele psihologice administrate. Deoarece există o varietate de motivații, circumstanțe și stiluri de răspuns, evaluarea în contextul expertizei psihologice este extrem de complexă, astfel încât în funcție de context și problemă, persoanele evaluate pot fi oneste în prezentarea lor, pot exagera sau fabrica deficiențe, pot pretinde că au atribute pozitive pe care nu le au sau pot adopta o combinație a acestor opțiuni (Otto, 2007). Așadar, recomandăm psihologului expert, atunci când evaluează, să ia în considerare stilul de răspuns al persoanei evaluate. Evaluarea stilului de răspuns se poate face în diferite moduri:

- a) prin observarea consistenței informațiilor din timpul interviului;
- b) prin aprecierea concordanței dintre aspect/comportament și simptomele pe care le prezintă;
- c) cele mai eficiente abordări pentru evaluarea stilului de răspuns necesită utilizarea unor teste psihologice al căror scop este să măsoare stilul de răspuns sau teste psihologice care conțin indici de modificare meniți să evalueze stilul de răspuns (de exemplu, dezirabilitate, dezvăluire, devalorizare, inconstanță puternică în răspunsuri etc.) cât și prin obținerea și analiza mai multor surse de date.

1.g Supervizare/intervizare profesională

Deoarece psihologul expert se confruntă cu cele mai complexe aspecte de natură socială și culturală, pentru că trebuie să răspundă de multe ori la limita cunoștințelor științifice și a posibilităților de a face predicții cu privire la aspectele psihologice, dar și pentru că rezultatele expertizei psihologice pot avea impact asupra destinului unor persoane prin intermediul hotărârilor judecătorești, atingerea și menținerea unui nivel de competență profesională adecvat necesită formare continuă care se poate realiza și prin intermediul supervizării/intervizării profesionale.

Conform art. 11 alin. 2) din Normele privind supervizarea profesională în psihologie, aceasta se poate derula și prin alte activități asimilabile supervizării profesionale, considerându-se ca fiind o activitate esențială în creșterea calității serviciilor oferite.

„După obținerea dreptului de liberă practică în regim de autonomie profesională, psihologul poate participa la activități asimilabile supervizării profesionale pe tot parcursul activității profesionale, această activitate fiind apreciată ca având o importanță deosebită în dezvoltarea profesională a psihologilor.”

Totodată, lit. c) din Secțiunea „Introducere” din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică stipulează

„c) încurajează integrarea practicilor de consultare, intervizare sau supervizare în procedurile interne ale furnizorilor de servicii psihologice pentru cazurile care ridică probleme etice deosebite.”

Intervizarea profesională reprezintă o metodă de consultare cu unul sau mai mulți colegi practicieni care au un nivel aproximativ asemănător de experiență practică și implicare în domeniu și care vizează optimizarea activității profesionale atunci când psihologul expert se poate confrunta cu diferite situații problematice (comportament dificil din partea persoanei evaluate sau din partea avocatului, probleme emoționale legate de stresul asociat cazului pe care îl analizează, dileme etice etc.). Recomandăm ca psihologul expert să solicite supervizare profesională în domeniul expertizei psihologice, mai precis în tipul specific de problematică (expertiza psihologică a victimelor minore, a victimelor majore; expertiza psihologică pentru evaluarea riscului de violență; expertiza psihologică pentru stabilirea autorității părintești și locuinței copilului etc.), de la un psiholog expert care are formare, a realizat minim 30 de expertize și/sau deține calitatea de formator avizat de Colegiul Psihologilor din România pentru tipul de problematică abordată. Suplimentar intervizării, prin intermediul supervizării profesionale se pot obține informații detaliate cu privire la obiective, metodologie, surse de informații, coroborarea datelor obținute etc.

Intervizarea și supervizarea profesională duc la creșterea eficienței și calității practicii psihologului expert și îl ajută pe acesta să gestioneze mai eficient provocările, situațiile sau cazurile problematice.

1.h Utilizarea informațiilor colaterale

Se recomandă ca psihologul expert să utilizeze surse multiple de informații. Utilizarea informațiilor colaterale este o parte integrantă a metodologiei expertizei psihologice, așa cum este specificat în art. 7 alin. 4) lit. e) din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică. Principalele surse de date utilizate în expertizele psihologice sunt reprezentate: de interviurile cu părțile evaluate; informații colaterale (interviuri cu alți specialiști și documente care sunt relevante pentru caz emise de alți specialiști); testele psihologice; observațiile comportamentale și analiza înregistrărilor relevante. Analiza tehnicilor și metodelor ce vor fi utilizate, identificarea informațiilor colaterale în vederea integrării lor în demersul de evaluare vor fi discutate de psihologul expert desemnat împreună cu expertul(ții) parte.

De exemplu, într-un caz în care expertiza aduce informații de natură psihologică pentru stabilirea interesului superior al copilului se pot utiliza mai multe surse de date care ar putea fi relevante: informații din dosarul cauzei, interviuri cu părinții, copiii, observații clinice, testarea psihologică și informații colaterale (înregistrări/informații relevante de la serviciile de protecție a copilului, furnizori de servicii medicale - medic de familie și/sau medici specialiști, cadre didactice și/sau antrenori ai copilului etc.).

Potrivit art. 3 alin. 3.2. lit. a) din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică, psihologul expert:

„Identifică, obține și utilizează corect datele și informațiile relevante pentru atingerea obiectivelor, folosind mai multe surse.[...]”.

Acest standard impune ca psihologul expert să evite să-și bazeze concluziile pe o singură sursă de informație și să coroboreze datele relevante obținute din mai multe surse ori de câte ori este posibil. Atunci când psihologul expert nu-și bazează răspunsul la obiective pe coroborarea datelor din mai multe surse de informații, va menționa în conținutul documentului că a utilizat o singură sursă de informație, punctele tari ale acestei surse și limitele rezultatelor și interpretărilor în răspunsurile la obiective derivate din absența altor surse de informații.

Valoarea accesării mai multor surse de informații sporește fidelitatea și validitatea răspunsurilor la obiective și contribuie la particularizarea recomandărilor profesionale realizate de psihologul expert. Aspectele unice identificate, cât și cele care se suprapun într-o anumită măsură contribuie la realizarea unei imagini cât mai complexe asupra abilităților, provocărilor și preferințelor persoanei evaluate (American Psychological Association, 2010, p. 866).

După Otto, Goldstein & Heilbrun (2017) colectarea de informații prin metode multiple are trei scopuri:

- 1) lărgeste baza de informații pe care psihologii experți o vor folosi în elaborarea opiniilor;
- 2) oferă informații pentru a contesta biasurile care pot compromite opiniile psihologilor experți;
- 3) contribuie la construirea unei evaluări a calității care să susțină etic și legal opinia psihologului expert.

1.i Utilizarea unui protocol valid de evaluare

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică cât și Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică oferă îndrumări considerabile psihologilor cu privire la activitățile de evaluare în general, cu accent pe utilizarea tehnicilor care sunt adecvate pentru contextul specific de expertiză, scopul și caracteristicile persoanei examinate.

Recomandăm ca psihologul expert să administreze, adapteze, noteze, interpreteze și să utilizeze tehnici de evaluare, interviuri, teste sau instrumente într-o manieră adecvată scopului și în lumina cercetărilor sau a dovezilor utilității și aplicării corecte a tehnicilor de evaluare.

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică prevede în art. 150 -153 că:

„150. Psihologii vor oferi informații despre caracteristicile psihologice ale indivizilor numai după ce au realizat o evaluare adecvată, care să susțină științific și metodologic afirmațiile și concluziile lor, indiferent dacă este vorba de recomandări, avize, rapoarte, evaluări sau expertize psihologice judiciare sau extrajudiciare, precizând limitele afirmațiilor, concluziilor și recomandărilor lor.”

„151. Psihologii vor utiliza (administra, calcula scorul, interpreta) metodele și tehnicile de evaluare în conformitate cu manualele de aplicare ale instrumentelor respective și într-un mod adecvat scopului evaluării.”

„152. Psihologii utilizează instrumente de evaluare ale caror caracteristici (validitate, fidelitate) au fost stabilite pentru populația testată. Atunci când validitatea și fidelitatea nu sunt cunoscute pentru populația testată, psihologii precizează limitele rezultatelor și interpretărilor derivate din absența acestor informații.”

„153. Psihologii respectă legislația în vigoare cu privire la drepturile de autor și de proprietate intelectuală pentru instrumentele de evaluare folosite.”

Recomandăm ca psihologul expert să folosească instrumente de evaluare a căror validitate și fidelitate au fost stabilite pentru a fi utilizate pe categoria de populație testată, respectiv că acestea pot fi utilizate în context judiciar. Atunci când o astfel de validitate sau fidelitate nu au fost stabilite psihologul expert va descrie punctele forte și limitările rezultatelor testelor și interpretărilor.

Pentru a răspunde situațiilor particulare apărute în context de expertiză psihologică, Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică precizează suplimentar la art. 3 alin. 3.3. lit. a) - h) următoarele:

„a) deține o paletă adecvată de instrumente, metode, tehnici și abordări cantitative și calitative pentru fundamentarea științifică a opiniilor de specialitate sau realizarea intervențiilor cerute prin obiectivele formulate;

b) utilizează o metodologie fundamentată științific pentru a răspunde la obiectivele expertizei/evaluării, combinând adecvat metodele calitative (observație clinică, anamneză, interviu, teste proiective, analiza documentelor, a rapoartelor întocmite de alți profesioniști, a înregistrărilor audio/video etc.) cu probe și teste cantitative relevante;

c) selectează și utilizează metode, instrumente sau abordări adecvate pentru obiectivele expertizei/evaluării și pentru particularitățile persoanei/persoanelor evaluate, considerate relevante conform literaturii de specialitate și datelor rezultate din cercetările actuale;

d) utilizează instrumente, probe, teste psihometrice avizate de Colegiul Psihologilor din România, cu caracteristici psihometrice cunoscute pentru populația din care face parte persoana evaluată. Atunci când nu există instrumente care să îndeplinească aceste condiții, psihologii utilizează metode, tehnici, abordări, instrumente care au o fundamentare științifică recunoscută de comunitatea profesională

internațională și precizează limitele rezultatelor și interpretărilor derivate din absența acestor informații;

e) deține licențele de utilizare, a parcurs pregătirea necesară pentru aplicarea testelor și interpretarea corectă a rezultatelor, are abilitățile și experiența necesare utilizării acestor instrumente sau abordări pentru categoria de persoane din care fac parte participanții;

f) este familiarizat cu cercetările privitoare la validitatea, fidelitatea, sensibilitatea, specificitatea și alte caracteristici relevante ale probelor utilizate;

g) pe parcursul evaluării, depune toate eforturile pentru a evita concluziile eronate bazate pe prejudecăți sau așteptări dictate de propriile valori, convingeri, atitudini și biasuri, care pot interfera cu informațiile acurate obținute în procesul de evaluare, selectând cu atenție informațiile care răspund obiectivelor solicitate și eliminând informațiile nerelevante;

h) pregătește demersurile specifice (se documentează, selectează instrumentele adecvate etc.) fiecărei etape întreprinse în procesul de expertizare psihologică și păstrează datele, înregistrările, înscrisurile în acord cu legislația în vigoare. Desfășurarea expertizei va fi înregistrată audio și/sau audiovideo, cu respectarea reglementărilor legale și a prevederilor codului deontologic.”

Psihologul expert va utiliza proceduri de evaluare în modul și scopul adecvat solicitării și în lumina cercetărilor sau a dovezilor utilității și aplicării lor corecte. Instrumentele selectate ar trebui să fie valide în scopurile pentru care sunt utilizate cu persoana evaluată. Suplimentar, psihologul expert va analiza dacă tehnicile de evaluare au demonstrat validitate și în contexte judiciare (de exemplu, anumite teste psihologice în manualul de utilizare specifică faptul că acestea pot fi utilizate și în context judiciar). Deoarece puține teste de evaluare psihologică sunt concepute pentru a oferi informații cu relevanță directă pentru abilitățile funcționale și constructele psiho-legale, psihologul expert ar trebui să ia în considerare cu atenție ce informații și ce teste pot avea valoare în evaluarea unor aspecte specifice. Atunci când psihologul expert analizează modul în care va aborda evaluarea cazului ar trebui să ia în considerare reglementările legale și recomandările generale și specifice profesiei. În unele cazuri natura și focalizarea evaluării va fi fără complicații pentru psihologul expert, dar atunci când evaluează probleme cu care este mai puțin familiarizat, acesta, adesea, va trebui să depună mai mult efort.

1.j Evitarea utilizării instrumentelor de evaluare învechite

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică precizează că psihologul, pentru asigurarea actualității evaluării, trebuie să folosească în activitatea sa o metodologie care să fie fundamentată științific și recunoscută de comunitatea profesională națională/internațională. În mod specific este menționat că în activitatea sa, psihologul nu își va fundamenta opiniile și deciziile utilizând teste depășite/învechite sau care nu corespund normelor de avizare utilizate de Colegiul Psihologilor din România, astfel:

„166. Psihologii nu își vor baza deciziile sau recomandările pe teste depășite/învechite, pe date care nu mai sunt folosite pentru scopul curent sau care nu corespund normelor de avizare ale metodelor și tehnicilor de evaluare stabilite de Colegiu.”

Otto, Goldstein, & Hielbrun (2017) s-au întrebat când un test devine depășit, învechit și când există suficiente informații științifice provenite din cercetare pentru a justifica utilizarea unei noi versiuni a unui test și dacă o versiune existentă a unui test devine perimată în ziua în care o nouă ediție a testului devine disponibilă. În viziunea lor, aceasta pare a fi o metodă arbitrară și nepractică de identificare a învechirii testului. Nu există un consens în rândul psihologilor cu privire la momentul în care un test devine depășit. Cu toate acestea, psihologii ar trebui să ia în considerare această problemă, respectiv că testele pe care le folosesc se învechesc și că noi versiuni devin disponibile. Autorii menționați recomandă ca versiunile mai vechi ale unui test să fie folosite atât timp cât editorul le mai publică încă. Această regulă nu este nicăieri formalizată, dar poate fi folosită ca orientare atunci când se ia în considerare oportunitatea utilizării unei ediții anterioare a unui test. Alternativ, ei recomandă ca atunci când apare o versiune nouă sau un nou test mai complex, o perioadă de aproximativ un an să nu fie folosite în expertiză, timp în care psihologul să se familiarizeze cu versiunea mai nouă a instrumentului (Otto, Goldstein, & Hielbrun, 2017, p. 232).

1.k Asigurarea unui cadru adecvat de evaluare

Pentru a maximiza validitatea rezultatelor evaluării, se recomandă psihologului expert să se străduiească să efectueze evaluări în condiții adecvate care oferă confort, siguranță și intimitate. Această orientare este deosebit de importantă atunci când se evaluează adulți și copii în context penal, mai ales în situația în care sunt implicați minori, și unde condițiile care conduc la examinări valide sunt uneori dificil de găsit. De exemplu, persoanele evaluate dacă sunt intervievate în condiții în care intimitatea lor nu poate fi garantată pot fi reticente în a discuta detalii despre presupusa infracțiune sau experiențe de viață jenante sau dureroase. În contextul în care psihologul expert ar trebui să facă o evaluare într-un mediu fizic impropriu și în care există zgomote care ar putea afecta concentrarea și atenția persoanei examinate, ar trebui să amâne evaluarea, să anunțe solicitantul și să obțină îndrumări. În contextul în care psihologul expert realizează evaluarea într-un mediu mai puțin potrivit ar trebui să se documenteze despre limitările și consecințele probabile ale acestuia asupra procesului de evaluare.

1.1 Prezentarea datelor de evaluare

Psihologul expert va prezenta în conținutul expertizei psihologice datele de evaluare, respectiv: scorurile obținute la teste și interpretarea scorurilor conform manualelor și/sau a interpretărilor din literatura de specialitate, declarațiile persoanei evaluate din interviurile expertale și/sau clinice, afirmații ale altor persoane și/sau documente considerate surse colaterale, observații privind comportamentul persoanei din timpul evaluării etc. În acest sens, Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică precizează în art. 4 alin. 2 lit. f) și art. 4, alin. 1 următoarele:

„[...] Descrie cu acuratețe rezultatele obținute de persoanele expertizate la probele aplicate (de exemplu, scoruri la testele psihologice și/sau interpretarea acestora).”

„[...] rapoartele trebuie să prezinte cu claritate demersul întreprins, procedurile utilizate pentru culegerea datelor, dovezile și raționamentele care stau la baza concluziilor. [...].”

Când interpretează rezultatele la teste, psihologul trebuie să ia în considerare natura și scopul evaluării pentru expertiză, caracteristicile individuale, situaționale, diferențele lingvistice și culturale care pot influența raționamentul psihologului expert sau afecta acuratețea interpretărilor sale. În acest sens, Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică stipulează cu privire la interpretarea rezultatelor următoarele:

„164. În interpretarea rezultatelor evaluării, fiind incluse aici și interpretările computerizate, psihologii vor lua în considerare scopul evaluării, precum și numeroși alți factori, abilitățile de testare și caracteristicile persoanei evaluate (caracteristici situaționale, personale, lingvistice și culturale) care pot afecta judecățile psihologilor sau care pot reduce acuratețea interpretărilor.”

Un exemplu de caracteristici personale este reprezentat de situația unei victime minore a unei infracțiuni de viol pentru care deficitul de atenție și agitația psihomotorie ale acesteia din timpul evaluării reprezintă o caracteristică personală din cauza căreia expertul poate minimaliza consecințele clinice generate de experiența agresiunii sexuale suferite de minoră. Un alt exemplu poate fi reprezentat de situația unei persoane care are un limbaj sărac, provine dintr-un mediu în care a fost substimulată și nu valoriza educația școlară. Aceste caracteristici individuale și situaționale îi pot afecta psihologului expert înțelegerea mesajului și acuratețea interpretărilor.

2. RESPECTAREA DREPTURILOR ȘI DEMNITĂȚII PERSOANEI

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, în Capitolul I. Principiul respectării drepturilor și demnității persoanei stabilește că:

“Psihologii vor avea permanent în atenție faptul că orice persoană are dreptul să îi fie apreciată valoarea intrinsecă de ființă umană și această valoare nu este sporită sau diminuată de cultură, naționalitate, etnie, culoare sau rasă, religie, sex sau orientare sexuală, statut marital, abilități fizice sau intelectuale, vârstă, statut socioeconomic sau orice altă caracteristică personală, condiție sau statut.”

În contextul realizării activității de expertiză psihologică, psihologul expert trebuie să aibă în vedere că prejudecățile, coroborate cu o lipsă de înțelegere în profunzime a contextului cultural interferează cu colectarea și interpretarea informațiilor și va afecta calitatea opiniilor și recomandărilor elaborate. Se recomandă ca în cadrul expertizei psihologice, psihologul expert să țină cont de contextul cultural și să manifeste o atitudine non-discriminatorie.

2.a Nediscriminare. Respectarea particularităților care țin de etnie, limbă și cultură

Psihologul expert conștientizează diferențele individuale și de grup asociate vârstei, sexului, identității de gen, rasei, etniei, culturii, originii naționale, religiei, orientării sexuale, dizabilității, statutului socio-economic sau alte diferențe individuale și culturale.

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, în Capitolul I. Principiul respectării drepturilor și demnității persoanei menționat anterior, oferă o perspectivă importantă în ceea ce privește luarea în considerare a factorilor care pot avea impact asupra procesului de evaluare: etnia, cultura, orientarea spirituală/religioasă, orientarea sexuală, situația socio-economică, vârsta, dizabilitatea și limbajul. Cea mai semnificativă pentru activitatea de evaluare este perspectiva conform căreia psihologul expert ar trebui să ia în considerare modul în care aceste aspecte afectează validitatea procedurii de evaluare pe care o realizează, având în vedere caracteristicile persoanei expertizate.

2.b Prejudecăți (bias-uri)

Psihologul expert trebuie să fie conștient de provocările interne și externe asupra obiectivității sale atât în activitatea de colectare a datelor cât și în etapa de documentare deoarece există, pe de o parte, perspective diferite la persoanele implicate în proces asupra aceleiași probleme juridice, iar pe de altă parte, sunt în mod invariabil mize mari cu privire la rezultatul procesului. În acest context este esențial ca psihologul expert să se străduie să-și mențină independența și autonomia față de presiunile externe și să-și monitorizeze cu atenție eforturile de identificare și excludere a tendințelor părtinitoare.

Probleme serioase în activitatea de expertiză psihologică pot apărea atunci când psihologul expert nu-și gestionează impulsul gândirii de tip salvator/terapeut/susținător în contextul în care ar trebui să aibă o atitudine independentă și imparțială (Martindale & Gould, 2013, pp. 37 - 61).

În situația în care psihologul expert conștientizează că activitatea sa este influențată de prejudecăți, atitudini sau credințe care ar putea afecta acuratețea activității sale, acesta ar trebuie să reflecteze asupra modului în care propriile valori, prejudecăți, opinii personale și culturale interferează cu activitatea de evaluare. Prezența acestor bias-uri afectează capacitatea psihologului expert de a rămâne imparțial și obiectiv în evaluarea persoanei și se recomandă ca acesta să ia măsuri pentru a limita sau corecta aceste efecte, să decline participarea sa la evaluarea respectivă și să solicite supervizarea unui alt profesionist.

De exemplu, psihologul expert care a divorțat și nu și-a prelucrat trauma separării/divorțului, se află în riscul unui contratransfer în procesul de evaluare și ar putea avea tendința de a avantaja o parte implicată și de a o sancționa pe cealaltă; psihologul expert care a fost victima abuzului fizic, psihologic, sexual în copilărie și care nu și-a prelucrat experiențele traumatice, poate exagera sau nega simptomatologia identificată la un copil victimă pe care îl evaluează.

După Wittman (2012) în activitatea de expertiză psihologică au fost identificate 3 tipuri de prejudecăți:

- a) prejudecăți relaționale (vizează modul în care este afectată relaționarea psihologului expert cu persoanele evaluate, cu solicitantul etc.);
- b) prejudecăți în adunarea informațiilor (vizează erori de colectare a informațiilor relevante pentru obiectivele expertizei și domeniul de investigat);
- c) prejudecăți inferențiale/de deducție (vizează erorile care apar în procesul de elaborare a demonstrației științifice și de formulare a concluziilor).

Respingerea ideii că psihologul expert ar putea gândi și acționa sub imperiul prejudecăților în activitatea de expertiză poate compromite imparțialitatea și integritatea profesională. Psihologii implicați în activitatea de expertiză trebuie să fie sensibili la potențialele cauze generatoare de prejudecăți și să se protejeze de impactul acestora asupra muncii lor, evitând astfel situațiile de părtinire. Deși prejudecățile pot avea impact asupra colectării și interpretării datelor, influența lor tinde să fie mult mai evidentă în activitățile de documentare și depunere de mărturie (Bush, Connell & Denney, 2020, p. 164).

2.c Prezența persoanelor terțe în calitate de observatori

Nu se recomandă prezența unor persoane terțe (avocați, părinți, specialiști etc., alții decât psihologii experți parte încuviințați de organul judiciar) la procedurile de expertiză psihologică deoarece acestea pot amenința validitatea procesului de expertiză psihologică. Persoanele terțe a căror

utilitate este de necontestat (de exemplu, interpreți, un specialist care lucrează cu copilul cu dizabilități etc.) se vor implica în procesul de evaluare fără să influențeze evaluarea prin eventuale comentarii asupra persoanei examinate sau a evaluatorului ori prin adresarea de întrebări personale sau oferirea de indicii non-verbale. În mod ideal, pentru a nu interfera cu procedurile administrate de psihologul expert, persoana terță poate observa evaluarea prin intermediul unei oglinzi unidirectionale, dacă cabinetul psihologic are această facilitare.

De exemplu, în situația în care un copil preșcolar este evaluat și nu vrea să se despartă de părintele care-l însoțește, acesta va fi plasat în spatele copilului și va fi sfătuit să nu intervină verbal, iar după aproximativ 15 minute ar putea anunța că vrea să meargă la toaletă și să lase copilul în prezența psihologului expert. În aceste 15 minute psihologul expert nu va intra în profunzimea evaluării, ci se va preocupa de realizarea unei relații de apropiere și încredere între copil și el.

2.d Utilizarea informațiilor în formări profesionale sau cu alte scopuri

Utilizarea informațiilor confidențiale dintr-o expertiză psihologică în scopuri de predare, scrierea unor lucrări cu caracter științific și alte contexte conexe poate avea loc numai dacă este îndeplinită cel puțin una din următoarele condiții:

- a) psihologul ia măsuri rezonabile pentru a ascunde identitatea persoanei expertizate (anonimizează);
- b) beneficiarul serviciului își exprimă în scris acordul pentru utilizarea informațiilor confidențiale;
- c) există o autorizație legală care se obține pentru utilizarea informațiilor.

Recomandăm psihologului expert care utilizează informații din expertize în activitatea de predare, formare sau cercetare să se străduiască să prezinte aceste informații în mod corect, echilibrat și respectuos, încercând să protejeze confidențialitatea prin ascunderea/deghizarea informațiilor confidențiale care ar putea duce la identificarea persoanelor și entităților care ar avea, în mod rezonabil, dreptul la confidențialitate, folosind doar acele informații despre caz care sunt disponibile publicului larg (de exemplu, informații despre un fenomen social sau un comportament aparținând unei anumite tulburări etc.) sau obținând consimțământul de la clienți, participanții la expertize și instituții relevante, pentru a utiliza materialele în astfel de scopuri.

Recomandăm psihologilor experți să manifeste precauție atunci când utilizează studii de caz în contexte de formare sau alte situații. Obținerea consimțământului scris de la persoana evaluată de a utiliza informații despre situația sa într-un context de formare profesională reprezintă garanția respectării drepturilor și demnității persoanei evaluate.

Având în vedere informațiile anterioare recomandăm psihologului expert să anonimizeze suficient materialele astfel încât identitatea subiectului evaluat să nu poată fi identificată. Această abordare are și limite cum ar fi provocarea de a găsi un echilibru între acuratețea informațiilor și respectarea

identității persoanei. De exemplu, în ciuda eforturilor de a ascunde identitatea unei tinere măicuțe, care suferea de schizofrenie paranoidă și leucemie și care a fost crucificată și exorcizată timp de cinci zile de preotul unei mănăstiri, care a decedat ulterior în timp ce personalul medical de la serviciul de ambulanță încerca să o resusciteze, orice persoană informată ar concluziona rapid că este vorba despre un caz mediatizat de la Mănăstirea Tanacu din județul Vaslui, respectiv despre tânăra Irina Cornici. Acest caz a fost intens mediatizat și dezbătut în mass-media. Schimbarea faptelor din caz prin descrierea „unui tânăr călugăr care suferă de schizofrenie și care nu își ia tratamentul medicamentos și se sinucide” ar putea duce cazul atât de departe de realitate încât să-i compromită acuratețea fundamentală și valoarea de instruire. În astfel de situații, dacă alternativele nu sunt realizabile, psihologul expert, în calitate de formator, ar putea alege un alt caz. Deși sunt mai puțin dramatice, cazurile cu vizibilitate mai mică și fapte mai puțin deosebite pot avea adesea o valoare instructivă comparabilă.

2.e Consimțământul informat, acceptarea, încunoștințarea și prelucrarea datelor cu caracter personal

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, în art. 155 din Capitolul V. Standarde specifice, Secțiunea C. Diagnoză și evaluare, obligă psihologii să obțină consimțământul informat de la persoanele evaluate:

„155. Consimțământul informat include explicarea naturii și scopului evaluării, costurile, implicarea unei a treia părți, limitele de confidențialitate, modul de colectare, păstrare, utilizare a datelor obținute și orice alte informații necesare persoanei pentru a lua o decizie informată; psihologii vor oferi persoanei evaluate ocazii de a formula întrebări și de a primi răspunsuri.”

În contextul evaluării pentru expertiză psihologică, atunci când aceasta este dispusă de organul judiciar, psihologul expert nu va solicita consimțământul informat deoarece consimțământul pentru evaluare a fost dat organului judiciar, însă va prezenta părții evaluate scopul evaluării, limitele confidențialității, consecințele potențiale ale participării sau neparticipării în cazul în care acestea sunt cunoscute, dacă onorariul de expert este în sarcina persoanei evaluate și modalitățile de plată.

În Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică se precizează la art. 3 lit. c) că:

„c. dacă procedura nu este obligatorie prin dispoziția organelor judiciare, obține consimțământul, acordul sau asentimentul persoanelor implicate, al reprezentantului sau reprezentanților legali, după caz, în acord cu prevederile codului deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică.”

Aceasta înseamnă că în situația în care expertiza psihologică este extrajudiciară, psihologul expert va solicita consimțământul informat și acordul privind prelucrarea datelor cu caracter personal pentru persoana evaluată, iar în situația în care trebuie evaluat un copil minor, se va solicita de la reprezentantul legal acordul pentru evaluarea acestuia și, la fel ca în situația serviciilor de consiliere psihologică, psihoterapie, se va obține de la copil, așa cum este prevăzut la art. 137 din Codul

deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică „[...] *asentimentul copilului, oferindu-i informațiile relevante într-un limbaj accesibil, adecvat nivelului de dezvoltare.*”

Se impun câteva observații cu privire la cât de specifică trebuie să fie încunoștințarea atunci când psihologul expert solicită consimțământul informat persoanelor care vor fi evaluate/sau avocaților acestora despre testele psihologice care vor fi utilizate sau întrebările care le vor fi adresate. Subliniem că psihologul este responsabil pentru maximizarea acurateței rezultatelor, așa că ar trebui să evite furnizarea detaliată de informații încât acuratețea procesului de evaluare să fie compromisă. Descrierile mai generale ale domeniilor care vor fi măsurate prin testare (de exemplu, „sănătatea mintală”; „interesul superior al copilului”; „funcționarea emoțională, comportamentală și cognitivă”; „funcționarea intelectuală” etc.), însoțite de încurajări pentru a răspunde cât mai atent și onest posibil, ar trebui să ofere o informare rezonabilă, evitându-se compromisul. Această atitudine este deosebit de importantă în contextul realizării expertizei psihologice, deoarece există o tendință potențială a persoanelor examinate de a răspunde în funcție de rezultatele pe care dorește să le obțină sau posibilitatea ca avocații să folosească această încunoștințare pentru a analiza independent testele pe care le anticipează că vor fi administrate.

De exemplu, spunând unei persoane care este evaluată, imediat înainte de administrarea unui test conceput pentru a identifica persoanele care simulează deficiențe de memorie, că testul măsoară memoria, când de fapt este conceput pentru a identifica persoanele care simulează deficiențe de memorie, reprezintă o amenințare pentru testarea securității și validității în general și pentru validitatea rezultatelor testului în particular. Din aceste motive recomandăm psihologilor experți să nu discute cu persoanele evaluate sau cu avocații acestora despre testele specifice pe care intenționează să le administreze, cu excepția situației în care există un motiv întemeiat. De altfel, nu se recomandă ca psihologii experți să aleagă testele pe baza preferinței avocatului deoarece selectarea testelor este o decizie profesională a evaluatorului.

2.f Respectarea confidențialității

Psihologul expert adesea descoperă aspecte foarte personale, private și sensibile atunci când evaluează sau consiliază persoane minore/majore în contexte judiciare. Pentru a respecta confidențialitatea, ori de câte ori este posibil, întrebările adresate ar trebui să fie întotdeauna relevante pentru obiectivele solicitate. De exemplu, psihologul care evaluează o persoană de vârstă a treia care a fost victima unui accident rutier îi va fi greu să justifice de ce a investigat abilitățile parentale ale acesteia. Însă, este justificat dacă psihologul expert, când evaluează părinții care-și dispută autoritatea părintească și locuința copilului, să investigheze în detaliu aspecte legate de abilitățile parentale ale acestora. Prin urmare, recomandăm psihologilor experți ca, atât în rapoartele scrise, cât și în comunicările orale, să prezinte numai informațiile relevante pentru obiectivele expertizei și să evite prezentarea informațiilor irelevante, respectiv a aspectelor care nu oferă o bază substanțială pentru susținerea opiniilor, cu excepția cazurilor prevăzute de lege (de exemplu, obligația de autosesizare în situația de abuz asupra copilului). Concluzionând, psihologul expert

trebuie să ia în considerare aspectele ce țin de relevanță și confidențialitate atunci când își elaborează rapoartele și descrie persoanele pe care le-a evaluat sau consiliat.

Este posibil ca psihologul expert să primească solicitări de a comenta chestiuni juridice în care nu a fost implicat din partea jurnaliștilor, inclusiv din partea celor care lucrează în mass-media on-line. Solicitarea poate viza comentarii privind calitatea muncii altor profesioniști care au fost implicați într-un anumit caz sau funcționarea emoțională, comportamentală și cognitivă a justițiabililor sau a altor persoane cu care psihologul expert solicitat să nu fi avut nicio interacțiune. Există probabil multe motive pentru a accepta astfel de invitații, dintre care unele sunt de utilitate publică (de exemplu, pentru a ajuta publicul larg să înțeleagă chestiuni complicate despre care cineva are o expertiză specifică), iar altele sunt reprezentate de vanitate și dorința de autopromovare.

În acest context, psihologul expert ar trebui să delibereze cu atenție înainte de a accepta astfel de invitații. În majoritatea cazurilor, psihologul expert nu are niciun control semnificativ asupra editării informației, iar lipsa lui de acces la toate informațiile relevante și necesare pentru opinia publică crește foarte mult riscul de a oferi comentarii pentru care nu are o bază factuală adecvată sau mai poate exista riscul ca din declarații să fie eliminate anumite comentarii sau ca acestea să fie rupte de context. Psihologul care oferă comentarii sau opinii neinformate pot aduce daune, despre care să nu aibă cunoștință, atât propriei reputații cât și reputației profesiei în general. În plus, comentarea unui caz particular poate fi interpretată în mod eronat pentru că oferă o opinie fără nicio bază obiectivă. Totuși, atunci când oferă declarații publice despre cazuri specifice în care nu a fost implicat, dar furnizând opinii pentru care există suficiente informații sau date din literatura de specialitate, studii, cercetări etc., este important ca psihologul expert să clarifice limitele declarațiilor și opiniilor sale care rezultă din faptul că nu a avut o implicare directă în caz.

2.g Înregistrările audiovideo

Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică, la art. 3 - Standarde pentru efectuarea evaluării sau expertize, alin. 3.3 Metodologie, instrumente, tehnici, abordări, lit. h), prevăd:

„[...]Desfășurarea expertizei va fi înregistrată audio și/sau audio-video, cu respectarea reglementărilor legale și a prevederilor codului deontologic.”

Sușținătorii înregistrării procedurilor de evaluare pentru expertiza psihologică au prezentat cercetări care demonstau inexactitatea notițelor luate de clinicienii care realizau expertize psihologice și au concluzionat că, cel mai exact mod de a-și reaminti ce s-a întâmplat în etapa de analiză, sinteză a informațiilor și redactarea raportului este înregistrarea audio și/sau video a procedurilor (Lamb, Orbach, Sternberg, Hershkowitz & Horovitz, 2000), subliniind că această practică este în concordanță cu noțiunea de transparență așteptată de profesioniștii din sistemul judiciar (Otto & Krauss, 2009). Un argument utilizat din legislația națională, este că în România, atât ședințele de judecată din domeniul civil cât și cele din domeniul penal sunt înregistrate audio. Argumentul principal împotriva înregistrării audio și/sau video a sesiunilor de evaluare se referea

la faptul că poate avea efect negativ asupra procesului de interviu. Deși recunosc că interviuarea persoanelor ar putea fi ușor afectată de înregistrare, Otto și Krauss (2009) au subliniat că: *„Nu există dovezi empirice cu privire la impactul înregistrării persoanei asupra interviului expert și că bunul simț susține că înregistrarea video sau audio poate înlesni procesul de expertiză psihologică și se dovedesc benefice atât pentru persoana evaluată cât și pentru psihologul expert”*.

De exemplu, așa cum înregistrarea audio și/sau video protejează persoanele evaluate de prezentarea greșită a ceea ce au spus sau făcut pe parcursul evaluării psihologice, înregistrarea îi protejează pe psihologii experți de persoanele evaluate care denaturează ceea ce s-a întâmplat în timpul procedurilor de evaluare.

Psihologul care realizează expertize psihologice în penitenciare sau alte instituții va trebui să solicite și să obțină permisiunea unității în care are loc evaluarea. În cazul în care îi este refuzată această facilitate se va adresa solicitantului (polițist, procuror, judecător) pentru a se implica în obținerea acestui acord. Psihologul expert va anunța persoana evaluată că numai el înregistrează video și/sau audio procedurile de evaluare și că nu este de acord ca persoana evaluată sau apărătorul acesteia să înregistreze și ei procedurile de evaluare. În acest context, face excepție psihologul expert parte/consilier care poate înregistra procedurile de evaluare, utilizând aparatura audio/video proprie.

Psihologii trebuie să anunțe persoanele minore și majore că vor fi înregistrate audio și/sau video pe parcursul procedurilor.

3. RESPONSABILITATE PROFESIONALĂ ȘI SOCIALĂ

Psihologii manifestă o maximă responsabilitate pentru starea de bine a oricărui individ, a familiei, grupului ori comunității în raport de care își exercită rolul de psihologi. Această preocupare îi include atât pe cei direct, cât și pe cei indirect implicați în activitățile lor, prioritate având cei direct implicați.

3.a Evitarea suferinței (a nu face rău)

Psihologii experți vor evita să producă suferință persoanelor evaluate, dar și să o minimizeze atunci când aceasta ar fi previzibilă și inevitabilă, respectând reglementările legale cu privire la drepturile omului. Chiar dacă urmează această precauție, contextul care solicită realizarea unei expertize psihologice este posibil să-l plaseze pe psihologul expert în situația în care opinia sa de specialitate, cu privire la o persoană evaluată, să fie de natură să producă suferință acesteia. În această ipoteză, psihologul expert trebuie să respecte legea care se aplică situației aflate în evaluare. De exemplu, în situația în care un psiholog expert evaluează o persoană acuzată de violență familială și identifică caracteristici, comportamente, fapte etc. care susțin că persoana respectivă este agresor, chiar dacă rezultatele raportului de expertiză psihologică îi produc suferință persoanei evaluate, în acest caz, prioritar este ca psihologul expert să respecte legea, iar așteptarea ca psihologul expert să evite provocarea unei suferințe persoanei evaluate nu poate fi asociată cu intenția acestuia de a face rău.

3.b Gestionarea așteptărilor solicitantului

Este important să fie clarificate așteptările solicitanților în context judiciar și extrajudiciar, mai ales atunci când solicitarea apare pentru prima dată de la un avocat într-un context extrajudiciar. Clarificarea așteptărilor este mai puțin importantă din perspectiva asigurării transparenței atunci când expertizele psihologice sunt dispuse de magistrați.

Sunt patru tipuri de așteptări care prezintă importanță (Otto, Goldstein & Heilbrun, 2017, p. 163):

- a) solicitări de implicare a psihologului expert în mai mult de un singur rol profesional;
- b) realizarea și raportarea modificărilor efectuate;
- c) pregătirea pentru mărturie;
- d) onorariul de expert.

Punctul a) va fi detaliat în secțiunea 4.b Evitarea situațiilor de incompatibilitate și/sau relațiile multiple în realizarea expertizei, însă subliniem că recomandarea noastră este ca, ori de câte ori este posibil, cel mai potrivit este să identificăm și să acționăm în același caz numai într-un singur rol profesional.

Tensiunea fundamentală dintre un avocat și un psiholog expert imparțial cu privire la constatările de fond care au fost scrise și transmise are legătură cu influența adesea subtilă exercitată pentru a modela constatările și opiniile expertului într-o direcție mai favorabilă persoanei evaluate. Din perspectiva activității de advocacy realizată de avocatul persoanei evaluate, această încercare poate fi de înțeles, însă din perspectiva psihologului expert care este obligat să ofere opinii obiective și imparțiale este efectiv o situație problematică.

După Randy Otto, Alan Goldstein și Kirk Heilbrun (2017, pp. 163 – 169) pot fi excepții de la această orientare generală, respectiv psihologul expert poate modifica raportul de expertiză la solicitarea avocatului atunci când:

- 1) s-au făcut greșeli de tehnoredactare, erori/denaturări cu privire la date sau fapte sau alte aspecte similare;
- 2) în situațiile în care informațiile prezentate în raport nu sunt relevante pentru obiectivele solicitate;
- 3) în situațiile în care sunt prezentate informații de la surse colaterale (alți specialiști, documente etc.) care depășesc competențele și rolul pe care îl au aceștia.

Acestea sunt tipurile de corecții care trebuie făcute imediat după descoperirea lor prin verificare sau revizuire.

Atunci când avocatul consideră că anumite informații factuale sunt prezentate incorect în raportul de expertiză și nu implică o citare incorectă a sursei de la care psihologul expert a obținut informația, acesta trebuie să revizuiască informațiile (să consulte documente, să asculte înregistrări etc.) înainte de a se pronunța cu privire la veridicitatea acestora.

A doua excepție apare atunci când rezultatele identificate sau interpretările sunt formulate într-un mod neclar, care ar putea induce în eroare avocatul. Când această situație este adusă la cunoștința psihologului expert, răspunsul adecvat este acela de a reconsidera cu atenție formularea din raportul de expertiză și, eventual, de a opera modificări, ori a explicita astfel încât limbajul din raport să reflecte cu mai multă acuratețe gândirea psihologului expert. Această recomandare nu trebuie înțeleasă în sensul că raportul trebuie să fie revizuit astfel încât să reflecte ceva diferit de ceea ce gândește psihologul expert.

Aceste tipuri de modificări ar trebui să se distingă de modificările care se referă la datele, interpretările sau opiniile de specialitate ale psihologului expert cu privire la obiectivele transmise de avocat. Este, de asemenea, important să se înțeleagă că situațiile prezentate trebuie să se distingă de situația în care psihologul expert după ce a scris și a trimis un raport primește informații suplimentare care îi schimbă opiniile. În astfel de cazuri psihologul ar trebui, fie să opereze modificări în raportul de expertiză dacă acesta nu a fost finalizat, fie să furnizeze un addendum la raportul finalizat.

Recomandăm ca solicitările de modificări minore la un raport, la cererea unui avocat, să fie transparent reflectate în documentele existente la cabinet, respectiv avocatul să transmită o cerere scrisă prin poștă sau email care să conțină modificările solicitate și argumentele. În contextul în care solicitarea avocatului este admisibilă, respectiv face parte din situațiile prezentate anterior, psihologul expert cere raportul în original, dacă acesta a fost emis, și-l arhivează împreună cu solicitarea avocatului și o notă redactată de psihologul expert prin care justifică pe scurt motivele modificării. Raportul de expertiză cu modificările efectuate va primi un nou număr de înregistrare, va fi datat, timbrat și trimis avocatului. O copie a celui de-al doilea raport va fi păstrată la dosarul cazului și dacă psihologul expert va fi întrebat cu privire la aceste modificări ar trebui să ofere o explicație transparentă și detaliată. Chiar și o mică modificare a datelor identificate, a concluziilor acurate, corecte și clare poate fi extrem de problematică și recomandăm să nu facă acest tip de intervenții, exceptând situațiile prezentate anterior.

Referitor la lit. c) a se vedea secțiunea 5.b. Comunicarea informațiilor.

Cu privire la lit. d), situațiile în care pentru psihologul expert am recomandat că este admisibil să facă modificări în raportul de expertiză la solicitarea avocatului, acesta nu va solicita un onorariu suplimentar de expert, cu excepția situației în care psihologul expert primește informații suplimentare care îi schimbă opiniile și ar trebui să opereze modificări în raportul de expertiză, dacă acesta nu a fost finalizat sau să furnizeze un addendum la raportul finalizat. În această situație, psihologul expert va percepe onorariul de expert în funcție de numărul de ore alocate pentru operarea acestor modificări.

4. INTEGRITATE PROFESIONALĂ

4.a Recomandări privind integritatea profesională:

Psihologul expert se va strădui să asigure acuratețe, onestitate și să se ghideze după dovezi științifice, atât în practica cât și în formarea profesională în domeniul expertizei psihologice, va depune eforturi să reziste influențelor care ar putea să îi afecteze independența, imparțialitatea și corectitudinea, și nu va permite sau tolera practici care să conducă la concluzii sau rezultate care nu au la bază aceste valori. Atunci când rezultatele evaluării realizate de psihologul expert respectă valorile prezentate anterior, acestea ar trebui susținute cu încredere și tărie.

4.b Evitarea situațiilor de incompatibilitate și/sau relațiile multiple în realizarea expertizei

Relația multiplă este definită potrivit art. 101 din Codului deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică și este interzisă deoarece poate compromite obiectivitatea, eficacitatea, competența psihologului expert și poate aduce prejudicii persoanei evaluate.

Conform art. 332 Cod procedură civilă cu referire la art. 41 și art. 42 Cod procedură civilă, precum și conform art. 174 Cod procedură penală cu referire la art. 64 Cod procedură penală, experților li se aplică aceleași motive de incompatibilitate cu cele ale judecătorilor. De exemplu, psihologul expert ar trebui să verifice printre altele¹⁰: că nu este rudă până la gradul IV cu persoana evaluată; că nu a fost și nu este într-o relație de dușmănie sau prietenie cu persoana care urmează să fie evaluată; că persoana a cărei evaluare se solicită nu a mai fost evaluată sau nu s-a aflat în asistența psihologului expert etc. Suplimentar, psihologul expert ar putea să se abțină de la realizarea expertizei în contextul în care persoana ce urmează a fi evaluată este un vecin sau o altă persoană care locuiește în proximitate și cu care acesta intră în contact și ar simți că asupra sa s-ar exercita o serie de presiuni. În situația în care psihologul expert s-a anteprounțat cu privire la cazul respectiv, de asemenea, ar trebui să se abțină. Anteprounțarea poate să fi fost sau nu publică. De exemplu, situația în care psihologul expert este interviuat de un jurnalist cu privire la un caz mediatizat și își face publice opiniile profesionale sau în scenariul în care expertul psiholog a ajuns la o serie de concluzii pe baza unor discuții, știri din presă, fără să fi analizat și investigat în detaliu, fiind sub influența prejudecăților de culegere, prelucrare a informațiilor și formularea concluziilor.

În contextul în care sunt identificate motive de incompatibilitate care pot fi generate de roluri multiple sau anteprounțare înainte de a finaliza expertiza, psihologul expert ar trebui să formuleze o cerere de abținere care va fi trimisă organului judiciar care a solicitat-o.

¹⁰ În integritatea lor, cazurile de incompatibilitate ale expertului sunt prevăzute în art. 41 și art. 42 Cod procedură civilă, precum și în art. 64 Cod procedură penală la care fac referire art. 332 Cod procedură civilă și art. 174 Cod procedură penală.

În mod special, în contextele judiciare, este important ca psihologul expert să clarifice aspectele cu privire la roluri și confidențialitate, iar dacă pe parcursul procedurilor de evaluare acesta va identifica motive noi de abținere față de cele precizate anterior, va rezolva situația conform prezentelor recomandări.

În acest sens, Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică specifică la art. 2 punctul 2 lit. b) și c):

„b) Nu s-a aflat într-un rol terapeutic în raport cu persoana sau persoanele care urmează a fi evaluate, nu a formulat anterior desemnării sale opinii profesionale referitoare la persoanele implicate, nu s-a aflat în alte raporturi profesionale sau administrative cu persoana supusă evaluării sau expertizei psihologice și nici într-una dintre situațiile de abținere prevăzute pentru judecători în Codul de procedură penală și Codul de procedură civilă, care se aplică și experților.

c) Nu se găsește în alte situații care ar putea afecta imparțialitatea, obiectivitatea și validitatea demersului. În cazul în care psihologul expert se află în situație de incompatibilitate, conflict de interese sau roluri multiple sau există o suspiciune rezonabilă că imparțialitatea, obiectivitatea și validitatea demersului ar putea fi afectate, acesta va formula o cerere de abținere către solicitant (instanța de judecată, poliție, parchet) și va aștepta răspunsul acestuia. În situația în care solicitantul este un cabinet de avocatură sau o persoană fizică se va transmite refuzul de a efectua lucrarea în scris sau verbal, după caz.”

4.c Evitarea conflictului de interese pe parcursul realizării expertizei

Un aspect important în expertiza psihologică îl constituie gestionarea conflictului de interese, deoarece mai mulți factori pot interfera cu abilitatea psihologului expert de a efectua o evaluare competentă și eficientă, răspunzând la obiectivele psiho-legale bazându-se pe informațiile obținute și inferența acestora.

Art. 109 din Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică menționează că: *„Psihologii se vor abține de la intrarea într-un rol profesional atunci când, din motive de ordin personal, științific, legal, profesional, financiar: a) obiectivitatea, competența sau eficiența activității lor profesionale pot fi afectate; b) există riscul exploatării sau producerii unor daune clienților/participanților la cercetare”*.

Recomandăm ca psihologul expert să se abțină să realizeze o expertiză psihologică atunci când, din motive de ordin personal, științific, legal, profesional, financiar, îi sunt afectate obiectivitatea, competența sau eficiența activității profesionale, și/sau există riscul exploatării sau producerii unei daune solicitanților.

Experiența personală, credințele, valorile, nevoile psihologului expert pot interfera în procesul de evaluare influențând culegerea datelor și formularea răspunsurilor la obiectivele expertizei, toate acestea fiind cauzate de afectarea imparțialității expertului. De exemplu, în situația în care psihologul expert divorțează sau nu și-a prelucrat trauma separării/divorțului; psihologul care a fost

victima unor abuzuri fizice, sexuale în copilărie; psihologul care a fost victima violenței în familie, răspunsul psihologului la astfel de situații compromite abilitatea acestuia de a rămâne obiectiv și de a evalua competent, și din acest motiv, trebuie să refuze evaluarea, solicitând înlocuirea lui motivată organului judiciar care l-a numit sau anunțând partea solicitantă cu privire la acest aspect. Psihologii a căror valori personale sunt atât de puternice și intră în conflict cu o serie de aspecte legate de persoanele evaluate (cultura, naționalitatea, etnia, culoarea sau rasa, religie, sex sau orientare sexuală, statut marital, abilități fizice sau intelectuale, vârsta, statut socioeconomic sau orice altă caracteristică personală, condiție sau statut), prin urmare nu pot rămâne imparțiali în procesul de evaluare, ar trebui să refuze evaluarea.

Un alt context în care apare conflictul de interese implică rolurile multiple pe care le poate avea psihologul expert, acestea ar putea și este de așteptat în mod rezonabil, să îi afecteze psihologului expert imparțialitatea, obiectivitatea, competența și eficacitatea în îndeplinirea funcțiilor sale sau poate apărea riscul de prejudiciere a persoanei cu care se află în relație profesională.

Psihologii experți ar trebui să recunoască potențialele conflicte de interese și amenințările inerente la adresa obiectivității în contextul relațiilor multiple. Psihologii experți sunt încurajați să conștientizeze că unele relații personale și profesionale pot interfera cu capacitatea lor de a practica într-o manieră competentă și imparțială și, în acest context, ar trebui să reducă la minim orice consecință negativă, evitând astfel, ori de câte ori este posibil, implicarea în conflictele de interese.

4.d Onorariul de expert

În ceea ce privește onorariul de expert, în context judiciar, acesta poate fi aprobat de judecător, procuror sau polițist, în urma unui deviz transmis către solicitant (instituția în cadrul căreia lucrează profesioniștii anterior menționați). În situația în care solicitantul este un cabinet de avocatură sau o persoană fizică, acestora li se transmite, la fel ca și în context judiciar, onorariul per ora de expertiză. Ora de expertiză este conform tarifelor practicate și afișate în cadrul formei de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică.

Atunci când își stabilește onorariul per ora de expertiză, psihologul expert poate lua în considerare o serie de factori particulari, precum: experiența în furnizarea serviciului, calificările și formările profesionale, noutatea și dificultatea obiectivelor, onorariul perceput în mod obișnuit pentru servicii de expertiză psihologică similare, limitele de timp impuse de solicitant sau circumstanțe etc.

Indiferent cine este solicitantul expertizei psihologice, psihologul expert ar trebui să acționeze în activitățile pe care le desfășoară cu înțelegerea faptului că solicitantul plătește timpul necesar efectuării expertizei psihologice și nu opinia de expert, evitându-se astfel prejudicierea prin care acesta s-ar simți obligat să favorizeze persoana care achită onorariul de expert.

Se recomandă psihologului expert să nu suprataxeze solicitanții invocând furnizarea serviciului într-un timp mai scurt sau cu prioritate față de ritmul în care poate furniza lucrarea în mod obișnuit.

Având în vedere că activitatea de expertiză psihologică solicită opinia într-un timp scurt, responsabilitatea profesională cu privire la consecințele juridice directe asupra persoanelor evaluate, gestionarea presiunii generată de complexitatea demersului etc., este justificat ca onorariul per ora de expertiză să fie mai mare decât onorariile practicate pentru alte activități psihologice din cadrul aceleiași forme de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică.

Psihologii ar trebui să fie suficient de familiarizați cu tipul de activități și numărul de ore necesare pentru realizarea activității de expertiză psihologică astfel încât să poată aprecia într-un mod cât mai aproape de realitate timpul mediu necesar alocat realizării expertizei psihologice în speța solicitată.

Psihologii experți ar trebui să fie, de asemenea, familiarizați cu cadrul legal general care prevede modalitățile prin care se gestionează onorariul de expert. De exemplu, psihologul expert ar trebui să știe că judecătorul poate fi de acord sau nu cu onorariul de expert transmis și, prin urmare, îl poate modifica, micșorând sau majorând remunerația în funcție de situațiile prevăzute de legea aplicabilă.

4.e Declarațiile publice despre cazurile în care psihologul expert a fost implicat

În mod obișnuit psihologul expert va evita să facă declarații publice (radio, tv, conferințe sau în mediul online etc.) despre procedurile judiciare în care a fost implicat. Cu toate acestea, uneori declarațiile publice pot servi unor obiective importante, precum educarea publicului larg despre rolul psihologilor experți în sistemul judiciar, practica adecvată specifică expertizei psihologice și aportul pe care îl are în problema în cauză.

Atunci când face declarații publice, psihologul expert se va abține de la divulgarea informațiilor private, confidențiale sau privilegiate și va încerca să protejeze persoanele de prejudicii, utilizare abuzivă sau denaturare ca urmare a declarațiilor pe care le face.

Psihologul expert, atunci când abordează anumite aspecte judiciare particulare în comunicări, publicații tipărite sau online, trebuie, în funcție de caz, fie să folosească informații care sunt publice, fie să aibă consimțământul părții care deține vreun privilegiu relevant.

Refuzul de a face comentarii publice despre cazurile în care a fost implicat este o abordare conservatoare care elimină orice risc. Dacă psihologul expert decide că unele comentarii publice sunt adecvate, atunci este important să solicite consimțământul părților relevante. În situațiile în care persona evaluată și avocatul ei solicită psihologului expert să vorbească în spațiul public despre problemele cazului lor, este prudent ca psihologul să identifice și să evalueze așteptările și limitele comunicării și să decidă dacă este de acord să participe la aceste activități. Unul dintre cele mai mari

riscuri pentru psihologul expert, în cadrul unui interviu în mass-media, este să vorbească în public fără să obțină consimțământul de la beneficiarii serviciilor și avocații lor, considerând că ei înșiși pot distinge între informațiile din cauze care pot fi făcute publice și care nu.

5. RECOMANDĂRI SPECIFICE

5.a Emiterea unei opinii de specialitate:

Recomandăm ca atunci când îi sunt solicitate opinii din literatura de specialitate, psihologul expert să formuleze opinii expertale într-un mod accesibil solicitantului precizând că ele aparțin literaturii științifice din domeniul solicitat și că nu reprezintă opinii despre o persoană/justițiabil. Eventual se poate sublinia că opiniile reflectă rezultatele celor mai recente cercetări din domeniu.

5.b Comunicarea informațiilor

Psihologul expert comunică constatările și opiniile realizate în procesul de evaluare, cât și datele care au stat la baza formării acestora, solicitanților din sistemul de justiție (avocat, polițist, procuror, judecător). Este important ca psihologul expert să discute cu solicitantul limitele oricărui serviciu în context judiciar.

În situația în care solicitantul cere psihologului expert opinii preliminare, înainte ca acesta să finalizeze expertiza psihologică, recomandăm să se evite formularea unor astfel de opinii preliminare din următoarele motive:

1. În această etapă, până ce toate informațiile și datele care aparțin cazului nu sunt luate în considerare, psihologul expert are o înțelegere limitată a întregului caz, iar opiniile preliminare pot fi inexacte;
2. Furnizarea unor astfel de opinii poate afecta modul în care analizează datele care sunt furnizate ulterior;
3. Oferirea unei opinii preliminare poate crea o părtinire (bias) care modelează opinia finală.

Formularea unei opinii sau impresii preliminare, chiar dacă nu a fost transmisă solicitantului, este în contradicție cu angajamentul de a evita orice fel de analiză care ar împiedica o luare în considerare deplină și corectă a tuturor informațiilor obținute.

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică oferă psihologilor îndrumări cu privire la modul de a comunica și prezenta rezultatele cu obiectivitate și acuratețe. Credem că cele mai semnificative standarde, în contextul comunicării informațiilor, sunt standardele referitoare la onestitate și acuratețe.

„92. Psihologii vor promova acuratețea, obiectivitatea, onestitatea și buna-credință în activitățile lor profesionale. În aceste activități, psihologii nu se vor angaja în eludări, subterfugii sau denaturări intenționate ale faptelor.

93. Psihologii vor prezenta cu onestitate, obiectivitate și acuratețe concluziile, opiniile și rezultatele activităților lor profesionale, recunoscând și precizând limitele acestora. Psihologii vor oferi clienților

sau altor beneficiari explicațiile necesare, folosind un limbaj adecvat pentru a le facilita înțelegerea rezultatelor și a concluziilor.

94. Psihologii își vor asuma doar meritele pentru munca, ideile și contribuțiile proprii și vor recunoaște munca și ideile celorlalți (inclusiv studenți) pe măsura contribuției lor.

95. Psihologii se vor strădui să comunice cât mai complet și obiectiv cu puțință, distingând între fapte, opinii, teorii, ipoteze sau idei atunci când își prezintă cunoștințele, descoperirile și perspectivele.

96. Dacă rezultatele cercetărilor lor sunt prezentate distorsionat de către alte persoane (sponsor, agenție de știri, clienți), psihologii vor acționa cu promptitudine, în limita posibilităților, pentru a clarifica și corecta informațiile.”

În toate situațiile (de exemplu, în conținutul rapoartelor de expertiză psihologică, când este chemat să ofere lămuri și explicații cu privire la conținutul expertizei psihologice, când este chemat ca martor expert, atunci când face declarații publice cu privire la caz etc.) psihologul expert va depune eforturi rezonabile pentru a se asigura că va comunica în moduri care facilitează înțelegerea și nu se va angaja în eludări, subterfugii sau denaturări intenționate ale faptelor.

Când se află în rolul de expert numit (de polițist, procuror, judecător), sarcina psihologului este de a facilita înțelegerea dovezilor sau a disputelor din caz.

Atunci când este chemat să dea explicații și să răspundă la întrebări sub jurământ cu privire la demersurile, instrumentele și concluziile unei expertize psihologice, se va strădui să aibă la îndemână și disponibile, pentru verificare, toate datele care au fost analizate în realizarea expertizei, indiferent dacă datele susțin sau nu opinia sa, cât și standardele profesionale pentru activitatea de expertiză psihologică. Când psihologul expert redactează rapoarte de expertiză sau face declarații/mărturii sub jurământ, se va strădui să prezinte concluziile, dovezile, opiniile sau lucrările altor specialiști într-o manieră corectă. Totodată, nu va participa, prin comitere sau omisiune, la denaturarea probelor (spre exemplu, foi de răspuns la teste psihologice, înregistrări audio/video etc.) și nici într-un mod partizan, prin evitare, negare sau distrugere atunci când prezintă probe/argumente contrare propriei poziții sau opinii. Aceste recomandări nu îl împiedică pe psihologul expert să prezinte cu tărie datele și raționamentul pe care se bazează o concluzie sau un raport de expertiză psihologică.

În conformitate cu procedurile din domeniul penal și civil, când psihologul expert furnizează rapoarte de expertiză sau depune mărturii sub jurământ, se va strădui să ofere o declarație completă asupra tuturor opiniilor pe care și le-a format din analiza cazului, temeiul și raționamentul care stă la baza formării opiniilor și va indica orice dovezi suplimentare care pot fi folosite în sprijinul opiniilor profesionale pe care le susține. Psihologul expert ar trebui să prezinte toate dovezile relevante – nu doar dovezile care susțin opiniile sale sau argumentele juridice care au fost invocate de părțile implicate. Informațiile contradictorii ar trebui prezentate, dar explicate motivele pentru care li se acordă o pondere mai mică. În plus, psihologul ar trebui să prezinte aceste dovezi în mod corect și precis, fără distorsiuni subtile (bias-uri) care pot fi aproape la fel de problematice ca

excluderea sau minimizarea dovezilor contrare. Psihologii ar trebui să acționeze și să ia măsuri pentru a se asigura că toate informațiile relevante sunt furnizate în conținutul expertizei psihologice.

Obligația de a spune adevărul și numai adevărul este mai ușor de îndeplinit de către psihologul expert atunci când scrie rapoarte decât atunci când este audiat/depune mărturie (Otto, DeMier & Boccaccini, 2014, p. 26). Această situație se datorează faptului că psihologul poate controla ceea ce include în rapoartele lui și în alte documente scrise (de exemplu, declarații pe propria răspundere sau alte declarații etc). În schimb, atunci când este audiat, psihologul (și, în general toți martorii) se limitează de obicei să răspundă la întrebările care îi sunt adresate. Întrebările furnizate de avocați în timpul audierii expertului pot duce la mărturii care să nu ofere echilibru și completitudine. Din acest motiv, recomandăm ca psihologul să se străduiască să atingă pe cât posibil echilibru și completitudine, atât prin mărturie directă, cât și prin gestionarea distorsiunilor care pot apărea atunci când este audiat. Unii psihologi se tem că, dacă citează în rapoarte sau mărturii date care sunt contrare sau incompatibile cu opiniile lor, vor scoate în evidență punctele slabe sau limitele opiniilor și tehnicilor utilizate. În plus, mai pot fi îngrijorați și de faptul că astfel de informații contrare pot fi probabil folosite de profesionistul care îi audiază. Într-o oarecare măsură, aceste preocupări sunt justificate, însă prezentând și date contradictorii, psihologii îndeplinesc obligațiile de a fi obiectivi și independenți. O astfel de prezentare oferă o descriere mai echilibrată și mai nuanțată și sporește credibilitatea psihologului în procesul de evaluare.

Psihologul expert este, de asemenea, obligat să ofere descrieri echitabile și imparțiale ale persoanelor evaluate atunci când îi este solicitată o expertiză, dar și în situațiile în care realizează un raport de consiliere pentru instanța de judecată sau când i se solicită să evalueze un profesionist din alt domeniu sau munca acestuia. Atunci când evaluează sau comentează munca sau calificările altor profesioniști implicați în proceduri judiciare, psihologii experți vor încerca să-și prezinte dezacordurile pe un ton profesional și respectuos, bazându-se pe o examinare corectă a datelor, teoriilor, standardelor și opiniilor celorlalți experți sau părți implicate. Când scriu sau fac comentarii despre clienți, persoane evaluate sau alți participanți la procedurile judiciare, psihologul expert se va strădui să facă acest lucru într-o manieră corectă și imparțială.

Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică, la art. 4 Standarde pentru redactarea raportului de expertiză, alin. (2) lit. d) menționează obligația psihologului expert de a trece în cuprinsul raportului de expertiză toate sursele de informare (documente, declarații scrise sau verbale ale altor specialiști etc.), iar la art. 6 Structura raportului de expertiză, alin. (2) lit. g) este specificată obligația psihologului expert de a trece toate sursele de informații utilizate în efectuarea expertizei (dosarul cauzei, date obținute prin interviuri, instrumente psihodiagnostice, depoziții, declarații, documente medicale și școlare, acte și înscrisuri emise de organele judiciare sau alte instituții etc.) și resurse bibliografice utilizate, după caz.

Validitatea opiniilor expertului depinde de datele pe care se bazează. Pentru ca o opinie să fie considerată credibilă, psihologul expert ar trebui să prezinte într-un mod amănunțit și obiectiv

comportamente, fapte, scoruri etc. Prin dezvăluirea surselor de date în rapoartele de expertiză și/sau atunci când este chemat să ofere explicații sau mărturii, psihologul permite solicitanților (polițist, procuror, judecător) să își formeze propriile raționamente cu privire la validitatea datelor care susțin opiniile pe care și le-au format. Prin comunicarea, în cuprinsul expertizei a informațiilor pe care s-a bazat psihologul expert în realizarea opiniei sale profesionale (de exemplu, ce fapte și informații l-au determinat pe psiholog să ofere un diagnostic de stres posttraumatic victimei unui accident rutier; ce fapte stau la baza opiniei psihologului că tatăl copilului este mai pregătit decât mama acestuia pentru a răspunde nevoilor speciale generate de dizabilitățile de dezvoltare pe care le are copilul) oferă factorilor de decizie din sistemul judiciar posibilitatea de a evalua validitatea opiniilor și raționamentul subiacent.

Dacă explicarea comportamentelor/faptelor necesită un limbaj de specialitate, care nu este accesibil celorlalți profesioniști din sistemul judiciar, psihologul expert va explica în notă de subsol termenul sau sintagma folosită și se va strădui să diferențieze observațiile de inferențe și concluzii. Încurajăm psihologul să explice relația dintre opinia lui de expert, aspectele juridice și cauza instrumentată în sistemul judiciar.

5.c Utilizarea interpreților/traducătorilor

În contextul realizării expertizei psihologice cu o persoană care nu este vorbitoare de limbă română se vor utiliza interpreți/traducători autorizați de Ministerul de Justiție din România. Rolul interpretului este acela de a traduce întrebările adresate de psihologul expert și răspunsurile persoanei evaluate. Cu privire la aspectele legate de confidențialitatea informațiilor față de traducător sunt aplicabile dispozițiile Codului deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, respectiv art. 12 lit. c) *„Psihologii vor informa clienții în mod specific referitor la [...] necesitatea prezenței, în situațiile care impun acest lucru, a unei terțe persoane (translator, interpret, membru al familiei sau reprezentant legal)”*.

Nu intră în atribuțiile psihologului expert să identifice, angajeze și să plătească interpretul, aceste atribuții aparțin persoanei evaluate. Chiar dacă psihologul expert este vorbitor la nivel avansat al limbii native a persoanei evaluate acesta este obligat să utilizeze serviciile unui interpret autorizat. În anumite contexte poate fi potrivit sau de ajutor ca psihologul expert să sublinieze interpretului că este important ca el să traducă cuvânt cu cuvânt ceea ce persoana evaluată spune sau afirmă și să nu reformuleze în termeni civilizați limbajul de tip argou sau să încerce „să curețe” mesajul de informații pe care interpretul le consideră nerelevante.

5.d Sursele colaterale de informație

Obținerea, încorporarea și luarea în considerare a informațiilor colaterale reprezintă o practică importantă în domeniul expertizei psihologice. „Informații colaterale” sau „informații de la terțe părți” sunt obținute ca urmare a realizării unor interviuri cu alte părți, altele decât persoana evaluată

sau pacientul, sau pot fi documente care nu sunt produse în timpul expertizei psihologice (Heilbrun, Warren & Picarello, 2003, p. 69). Utilizarea informațiilor obținute de la surse colaterale scade probabilitatea ca psihologul să ajungă la concluzii inexacte care sunt bazate pe date limitate, amintiri sărace și încercarea de a induce în eroare.

Valoarea informațiilor colaterale

Luarea în considerare a informațiilor de la persoane terțe este o componentă importantă a expertizei psihologice, dar și a situațiilor de consiliere/psihoterapie dispusă de instanța de judecată (consiliere psihologică a copilului care refuză relațiile personale cu părintele la care nu locuiește; psihoterapia agresorilor de violență familială; consilierea psihologică a persoanelor dependente de droguri).

Rolul informațiilor colaterale este de a verifica dacă ceea ce declară persoana evaluată este susținut și de alte date sau documente. Fără coroborarea informațiilor declarate de persoana evaluată cu informații din alte surse există un risc major ca informația obținută de la persoana evaluată să fie inexactă. Nevoia utilizării informațiilor colaterale și valoarea acestora devin și mai evidente când este luată în considerare posibilitatea unei distorsiuni deliberate. Miza persoanei evaluate poate avea o influență foarte mare, în contextul în care, în funcție de starea sa mentală se iau hotărâri judiciare (spre exemplu, inculpații pot exagera sau fabrica simptome pentru a evita răspunderea penală; victimele accidentelor rutiere sau de muncă care solicită daune de la asiguratorii pot exagera sau fabrica simptome pentru a obține despăgubiri financiare; părinții implicați în procese privind autoritatea părintească și locuința copilului pot minimiza sau nega diferite tulburări care ar putea să le afecteze abilitățile parentale). Psihologul expert ar trebui să recunoască potențialul de apariție al unui răspuns inexact în fiecare caz și să fie pregătit să ia în considerare, utilizând o varietate de abordări, stilul de răspuns al persoanei evaluate.

Obținerea informațiilor colaterale

Câteva exemple de persoane care pot oferi informații colaterale sunt (Heilbrun, Warren & Picarello, 2003, p. 79): profesor, educator, medic de familie, medic specialist, consilier de probațiune, asistent social, asistent medical, kinetoterapeut, personalul din penitenciar, psihoterapeut/consilier, preot etc.

Se recomandă, pe cât posibil, să se evite obținerea de informații colaterale de la persoane care ar avea un interes direct în ceea ce privește persoana evaluată. Spre exemplu, fratele sau sora unui părinte care divorțează va tinde să vorbească frumos și să prezinte doar într-o lumină pozitivă abilitățile parentale ale acelei persoane. Același situație poate fi întâlnită în contextul în care mama unei persoane evaluate pentru violență în familie este întrebată despre comportamentul și atitudinea fiului său în relație cu soția sa.

Interviurile colaterale

În contextul în care psihologul expert intervievează specialistul considerat sursă colaterală de informație ar trebui să îl informeze despre natura relației dintre psiholog și persoana pe care o

evaluatează, să precizeze motivul interviului, faptul că numele și funcția sa nu vor fi păstrate confidențiale și că vor fi menționate într-un raport scris. Cele mai multe dintre interviurile colaterale pot fi realizate telefonic însă, în unele cazuri, informațiile obținute din interviurile colaterale sunt atât de importante încât recomandăm să solicitați o întâlnire față în față persoanei care reprezintă sursa colaterală de informații.

Utilizarea documentelor ca sursă colaterală de informație

Conform art. 3 punctul 3.1 lit. a) și b) punctul 3.3 lit. b) referitoare la obligativitatea psihologului expert numit de solicitant, dar și art. 7 alin. 4 lit. h) care vizează obligațiile expertului parte din Standardele pentru activitatea de expertiză psihologică, psihologul expert trebuie să consulte documente din dosar care au relevanță pentru cercetarea ce o realizează în expertiză și poate solicita organelor judiciare, avocaților, părților implicate sau clienților, în funcție de responsabilitățile ce le revin fiecăruia, punerea la dispoziție a înscrisurilor, documentelor, probelor audiovideo sau altor informații suplimentare necesare activității sale.

Însă, în situație extrajudiciară, atunci când persoana evaluată sau avocatul acesteia prezintă documente, acestea s-ar putea să fie selectate astfel încât să servească persoanei sau să o pună într-o lumină favorabilă și să nu-i aducă psihologului expert la cunoștință documente care ar dezavantaja persoana evaluată. În acest context recomandăm ca psihologul expert să citeze documentele depuse de persoana evaluată sau avocatul acesteia într-un index al raportului de expertiză.

Pe măsură ce psihologul expert înaintează cu procedurile de evaluare, este posibil să fie mai evidentă necesitatea de a obține informații din anumite documente care aparțin surselor colaterale. Dacă documentele care prezintă istoricul persoanei examinate în diferite arii - familială, educațională, profesională, juridică, sănătate fizică și mentală, declarații făcute la poliție etc.- sunt sau nu relevante depinde de obiectivul psiho-legal solicitat. Alte rapoarte de expertiză psihologică se dovedesc adesea ca fiind utile și recomandăm consultarea acestora și, eventual, extragerea observațiilor (de exemplu, „A prezentat tangențial implicarea în creșterea copilului în primii trei ani de viață” sau „A fost măsurat Q. I. ca fiind 105 pe testul Raven”), decât preluarea concluziilor din rapoarte (de exemplu, „A demonstrat o înțelegere limitată a nevoilor speciale pe care le are copilul și nu a știut cum să calmeze copilul când acesta a făcut o criză de tantrum”), deoarece este responsabilitatea psihologului expert care realizează evaluarea să prezinte propriile concluzii în răspunsurile la obiective.

Utilizarea informațiilor colaterale

Vă recomandăm prudență atunci când în procesul de evaluare considerați că anumite informații sunt precise, exacte. Dacă trei surse separate oferă dovezi substanțial diferite ale aceluiași eveniment, în mod logic trebuie să fie o eroare în cel puțin două, eventual în toate trei sursele. Dar și atunci când descrierea dată de o sursă de informații este similară cu descrierea oferită de o altă sursă, nu înseamnă neapărat că adevărul a fost identificat. În contextul evaluării pentru expertiză psihologică, psihologul acționează ca un cercetător științific: strânge dovezi relevante, încearcă să excludă

explicațiile neacceptate și concluzionează că explicațiile care se află în concordanță cu majoritatea dovezilor sunt cel mai probabil să fie corecte, precise. Atitudinea prudentă, sceptică și conservatoare este indicată atunci când psihologul expert culege informații și urmărește să le interpreteze în cadrul expertizei sau a consilierii psihologice dispuse în context judiciar. Recomandăm ca expresia folosită pentru a indica faptul că informația de la o sursă este „similară” cu o informație de la o altă sursă să fie: „Informația de la sursa X se coroborează cu informația de la sursa Y”.

O altă funcție importantă a informațiilor obținute de la persoane terțe implică testarea ipotezelor specifice. Unele tulburări se caracterizează prin simptome care nu sunt evidente observatorilor - și pot să nu fie raportate de persoanele evaluate sau clienți, mai ales în contextul în care, în mod deliberat, ascund aceste informații. De exemplu, un psiholog expert care evaluează o persoană acuzată pentru deținerea de pornografie infantilă ar putea investiga dacă inculpatul s-a concentrat asupra copiilor puberi de un anumit gen. Acest tip de întrebare ar putea primi un răspuns bazat pe dovezi dacă ar fi analizate probele foto-video electronice din caz, în loc să fie întrebată persoana evaluată despre atracția sa față de copii de un anumit gen și vârstă.

Utilizarea informațiilor colaterale crește minuțiozitatea, acuratețea și validitatea evaluării. Nu este important doar ca procesul de evaluare să fie cuprinzător, ci este important ca acesta să fie reflectat în mod cuprinzător în conținutul expertizei, iar analizarea documentelor relevante și interviuarea persoanelor terțe care dețin informații importante contribuie la îndeplinirea acestor două criterii.

Comunicarea informațiilor colaterale

Una dintre limitele utilizării informațiilor colaterale este reprezentată de faptul că descrierea proprietăților acestora implică adesea absența relativă a metodelor bazate pe dovezi (Heilbrun & Brooks, 2010). Aceasta înseamnă că interviurile cu terțe părți și analiza documentelor furnizează informații într-o manieră generală, descriptivă și calitativă. Provocarea în obținerea informațiilor acurate din interviurile colaterale implică gestionarea reticenței persoanelor intervievate de a participa la interviu, bias-urile acestora, lipsa unei calificări profesionale specifice, sugestibilitatea și uitarea. Psihologul expert ar trebui să recunoască și să fie pregătit să gestioneze fiecare dintre aceste provocări pentru a maximiza informațiile obținute din interviurile de la terțe părți. Kraemer și *al.* (2003) se referă la informațiile colaterale care ar trebui să fie obținute din surse care nu se bazează pe aceleași experiențe și tipuri de interacțiuni și din acest motiv recomandăm ca psihologul expert să obțină mai bine informații de la un cadru didactic care îl cunoaște bine pe copil și medicul de familie al acestuia, decât să obțină informații numai de la două cadre didactice ale copilului.

Este indicat ca psihologul expert să scrie în cuprinsul lucrării, numele și prenumele persoanei intervievate, funcția și/sau relația cu persoana evaluată, modalitatea în care a fost contactată și datele de contact cât și aspectele considerate relevante care au fost obținute din interviu.

Există două abordări generale de organizare a informațiilor în cuprinsul raportului de expertiză (Heilbrun, DeMatteo, Holliday și LaDuke, 2014, pp. 579 - 581). Prima abordare se referă la o singură

sursă care este citată și care a furnizat informații despre diferite aspecte (de exemplu, rezultate, comportament și frecvența școlară). A doua abordare implică identificarea unui aspect specific (de exemplu, notele școlare) cu informații furnizate despre acesta din mai multe surse. Un exemplu, pentru prima abordare ar putea fi interviul colateral cu mama unui copil, iar informațiile pot fi comunicate într-un paragraf care poate începe astfel: „Mama lui Andrei, dna Stamate, a fost interviuată pe 12 octombrie. În opinia ei...” (urmează relatarea acesteia despre mica copilărie a lui Andrei, comportamentul și rezultatele școlare, istoricul de sănătate mentală și fizică, informații despre prieteni și covârșnici și, dacă există, un istoric de delincvență juvenilă).

Cu privire la cea de a doua abordare, oferim spre exemplu: „Andrei și-a descris mediile de la școală ca fiind destul de bune și a spus că a avut o singură dată scăzută nota la purtare pentru că a bătut niște colegi. Mama lui, dna Stamate, a declarat că mediile lui Andrei au variat, „Cele mai multe au fost medii de 8 și 9, dar a avut și medii mici, de 5 și 6, la chimie și biologie”. Ea a mai indicat că Andrei „A primit în ambele semestre media 9 la purtare pentru că a bătut niște copii”. Relatarea mamei este în mare măsură în concordanță cu documentele școlare care arată că cele mai bune medii ale lui Andrei au fost 8 și 9 la matematică, engleză, fizică, istorie, iar mediile cele mai mici, de 5 și 6, au fost la chimie și biologie. Mediile din catalog indică că Andrei a primit două semestre la rând 9 la purtare, iar diriginta a relatat că Andrei a fost mustrat de două ori de directorul școlii pentru că a bătut colegi.

Așa cum a fost menționat anterior este important să fie specificată sursa colaterală de informații, și nu se recomandă să se folosească precizări inexacte (ca de exemplu, „Documentele studiate indică...”; „Membrii familiei au spus că...”), deoarece unele surse pot fi mai puțin credibile sau pot fi influențate de alte surse. În acest context, se poate crea o aparentă lipsă de obiectivitate deoarece beneficiarul raportului poate avea neclarități cu privire la obiectivitatea persoanelor terțe interviuate și contribuția acestor informații în răspunsul la obiectivele/întrebările solicitate.

CONCLUZII

Ghidul de față oferă practicienilor din domeniul expertizei psihologice un suport etic cu aplicabilitate practică în vederea furnizării serviciilor de expertiză psihologică într-un mod cât mai calitativ, eficient și adaptat provocărilor pe care trebuie să le gestioneze în contextul evaluărilor realizate pentru sistemul de justiție. Aceste recomandări nu sunt exhaustive, motiv pentru care, în funcție de provocările și dificultățile cu care se confruntă, analiza și decizia psihologului expert se vor orienta ținând cont atât de valorile etice generale asociate profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, cât și de rigorile legislației aplicabile și standardele de conduită etice specifice domeniului care asigură calitatea actului profesional. De asemenea, de multe ori principiile etice ale profesiei vor fi puse în balanță cu valori sau interese de natură legală, iar în domeniul expertizei psihologice, cele din urmă au prioritate.

Dacă aplicarea în practică a recomandărilor din acest ghid va avea un impact substanțial asupra îmbunătățirii domeniului expertizei psihologice în România, atunci recomandările din conținutul acestuia ar trebui adoptate de către Colegiul Psihologilor din România, ca autoritatea de reglementare a exercitării profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, pentru a monitoriza respectarea lor de către psihologii experți.

BIBLIOGRAFIE

- Adshead, G. & Brown, C. (2003). *Ethical Issues in Forensic Mental Health Research*. Jessica Kingsley Publishers.
- American Psychological Association (2012). Specialty Guidelines for Forensic Psychology. *American Psychological Association Vol. 68, No. 1*, 7–19. DOI: 10.1037/a0029889
- American Psychological Association. (2010). Guidelines for child custody evaluations in family law proceedings. *American Psychologist, 65*, 863–867. DOI:10.1037/a0021250
- Bank, S. C., & Packer, I. K. (2007). Expert Witness Testimony: Law, Ethics, and Practice. In A. M. Goldstein (Ed.), *Forensic psychology: Emerging topics and expanding roles* (pp. 421–445). John Wiley & Sons Inc.
- Borum, R., & Grisso, T. (1995). Psychological test use in criminal forensic evaluations. *Professional Psychology: Research and Practice, 26*, 465–473. DOI:10.24966/FLIS-733X/100020
- Bowers, C. M. (2014). Forensic Expert Ethics. În C. M. Bowers (Ed.), *Forensic Science Testimony. Science, Law, and Expert Evidence* (pp. 207-2019). Elsevier.
- Brown, J.M. (2010). Ethical practice. În J. M. Brown & E. A. Campbell (Eds.), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology* (pp. 747-757). Cambridge University Press.
- Bush, S. S., Connell, M., & Denney, R.L. (2020). *Ethical Practice in Forensic Psychology. A Guide for Mental Health Professionals*. Second Edition. American Psychological Association.
- Colegiul Psihologilor din România (2018). *Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică din 24 noiembrie 2018*. Publicat în Monitorul Oficial al României nr. 143 din 22 februarie 2019.
- Colegiul Psihologilor din România (2021). *Standarde pentru activitatea de expertiză psihologică din 01 august 2021*. Publicate în Monitorul Oficial al României nr. 838 din 02 septembrie 2021.
- Connell, M. A. (2016). Ethical Issues in Forensic Psychology. În R. Jackson & R. Roesch (Eds.), *Learning Forensic Assessment. Research and Practice. 2nd Edition* (pp. 45-62). Routledge.
- European Federation of Psychologists' Associations (2001). The European psychologist in forensic work and as expert witness - Recommendations for an ethical practice. Accesat de pe <http://ethics.efpa.eu/guidelines/> la data 5 septembrie 2021.
- Greenberg, S. A., & Shuman, D. W. (1997). Irreconcilable conflict between therapeutic and forensic roles. *Professional Psychology: Research and Practice, 28(1)*, 50–57. DOI:10.1037/0735-7028.28.1.50
- Grisso, T. (1986). *Evaluating competencies: Forensic assessments and instruments*. Plenum Press.

- Heilbrun, K. (2001). *Principles of forensic mental health assessment*. Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Heilbrun, K., & Brooks, S. (2010). Forensic psychology and forensic science: A proposed agenda for the next decade. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(3), 219–253. DOI: 10.1037/a0019138
- Heilbrun, K., DeMatteo, D., Holliday, S., & LaDuke, C. (2014). *Forensic mental health assessment: A casebook* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Heilbrun, K., Grisso, T., & Goldstein, A. M. (2009). *Foundations of forensic mental health assessment*. Oxford University Press.
- Heilbrun, K., Marczyk, G. R., & DeMatteo, D. (Eds.). (2002). *Forensic mental health assessment: A casebook*. Oxford University Press.
- Heilbrun, K., Rogers, R., & Otto, R. (2002). Forensic assessment: Current status and future directions. În J. Ogloff (Ed.), *Psychology and law: Reviewing the discipline* (pp. 120–147). Kluwer Academic/Plenum Press.
- Heilbrun, K., Warren, J., & Picarello, K. (2003). Use of third party information in forensic assessment. În A. M. Goldstein (Ed.), *Handbook of psychology: Forensic psychology* (Vol. 11, pp. 69–86). John Wiley & Sons.
- Heilbrun, K., Yasuhara, K., & Shah, S. (2010). Violence risk assessment tools: Overview and critical analysis. În R. Otto & K. Douglas (Eds.), *Handbook of violence risk assessment* (pp. 1 – 17). Routledge.
- Kane, A.W., & Dvoskin, J.A. (2011). *Evaluation for Personal Injury Claims*. Oxford University Press.
- Kane, A.W., & Dvoskin, J.A. (2011). *Evaluation for Personal Injury Claims*. Oxford University Press.
- Kraemer, H. C., Measelle, J. R., Ablow, J. C., Essex, M. J., Boyce, W. T., & Kupfer, D. J. (2003). A new approach to integrating data from multiple informants in psychiatric assessment and research: Mixing and matching contexts and perspectives. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1566–1577. DOI: 10.1176/appi.ajp.160.9.1566
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Sternberg, K. J., Hershkowitz, I., & Horowitz, D. (2000). Accuracy of investigators' verbatim notes of their forensic interviews with alleged child abuse victims. *Law and Human Behavior*, 24, 699–708. DOI:10.1023/A:1005556404636
- Lavin, M. (2004). Ethical Issues in Forensic Psychology. În W. O'Donohue & E. Levensky (Eds.) , *Handbook of Forensic Psychology. Resources for Mental Health and Legal Professionals* (pp. 45-61). Elsevier Academic Press.
- Luca, C. (2013). Posibile erori în interviul de evaluare realizat pentru expertiza psihologică a copilului victimă a abuzurilor sexuale. În Manualul conferinței finale, *Standarde europene pentru*

programe postdoctorale competitive de formare în domeniul managementului cercetării avansate și expertizei psihiatrice medico-legale. Editura Timpul.

Luca, C. (2014). *Expertiza psihologică a copilului abuzat/neglijat.* Editura Hamangiu.

Macartney-Filgate, M. S., & Snow, G. W. (2004). The practitioner as expert witness. În D. R. Evans (Ed.), *The law, standards, and ethics in the practice of psychology (2nd ed.)* (pp. 287–309). Edmond Montgomery Publications.

Marczyk, G., Knauss, L., Kutinsky, J., DeMatteo, D., & Heilbrun, K. (2007). The legal, ethical, and applied aspects of capital mitigation evaluations: Practice guidance from a principles-based approach. În H. Hall (Ed.), *Forensic psychology and neuropsychology for criminal and civil cases* (pp. 41–92, 779–792). Taylor & Francis, CRC Press.

Martindale, D., & Gould, J. (2013). Ethics in forensic practice. In R. K. Otto (Ed.), *Handbook of psychology: Forensic psychology (2nd ed., Vol. 11, pp. 37–61)*. John Wiley & Sons.

Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G., Slobogin, C., Otto, R. K., Mossman, D., & Condie, L. O. (2018). Ethical considerations in the evaluation process. În G. B. Melton, J. Petrila, N. G. Poythress, C. Slobogin, R. K. Otto, D. Mossman, & L. O. Condie, *Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers (4th ed.)* (pp. 84-96) Guilford.

Morse, S. (1978). Law and mental health professionals: The limits of expertise. *Professional Psychology, 9*, 389–399. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.9.3.389>

Otto, R. K., & Krauss, D. A. (2009). Contemplating the presence of third party observers and facilitators in psychological evaluations. *Assessment, 16*, 362–372. DOI: 10.1177/1073191109336267

Otto, R. K., Slobogin, C., & Greenberg, S. A. (2007). Legal and ethical issues in accessing and utilizing third-party information. In A. M. Goldstein (Ed.), *Forensic psychology: Emerging topics and expanding roles* (pp. 190–208). John Wiley & Sons.

Otto, R.K., DeMier, R. L., & Boccaccini, M. T. (2014). *Forensic reports and testimony: A guide for psychologists and psychiatrists.* John Wiley & Sons.

Otto, R.K., Goldstein, A.M., & Heilbrun, K. (2017). *Ethics in Forensic Psychology Practice.* John Wiley & Sons, Inc.

Pirelli, G., Beattey, R.A., & Zapf, P.A. (Eds.)(2017). *The Ethical Practice of Forensic Psychology. A Casebook.* Oxford University Press.

Pivniceru, M.-M & Luca, C. (2016). *Interesul superior al copilului. Expertiza psihologică în caz de separarea/divorțul părinților.* Editura Hamangiu.

Sperry, L. (2007). *Dictionary of Ethical and Legal Terms and Issues. The Essential Guide for Mental Health Professionals.* Routledge.

Towl, G.J., Farrington, D.P., Crighton, D. A., & Hughes, G. (Eds.) (2013). *Dictionary of Forensic Psychology*. Routledge.

Weiner, I. B. & Hess, A.K. (2013). *Practicing ethical forensic Psychology*. În I. B. Weiner & R. K. Otto (Eds.), *The Handbook of Forensic Psychology, Fourth Edition* (pp. 85-110). Wiley.

Weissman, H., & DeBow, D. (2003). Ethical principles and professional competencies. În A. M. Goldstein (Ed.), *Forensic psychology: Vol. 11 of Handbook of psychology* (pp. 33–54). John Wiley & Sons.

Wittmann, J.J.P. (2012). Bias in custody evaluations. *New York Family Law Monthly*. January.

GLOSAR

Psiho-legal - un termen pentru a descrie intersecția dintre domeniile juridic și psihologie, referitor la aspectele psihologice ale aplicării legii sau justiției. Evaluarea psiho-legală se referă la procesul în care cunoștințele psihologice sunt aplicate într-un cadru legal. Aceasta nu include niciun tratament sau terapie clinică.

Construct psiho-legal - se referă la aspectele de natură psihologică din cadrul legislației pe care psihologul expert le investighează în cercetarea specifică pe un caz. Constructele psiho-legale sunt adesea cuprinse în întrebările/obiectivele adresate de solicitant și posibil explicit menționate în legea aplicabilă. De exemplu: dacă istoricul de abuz asupra copilului îi afectează acestuia funcționarea prezentă; care este riscul de violență a unei persoane judecate pentru violență în familie?; care sunt abilitățile și deficiențele parentale identificate la părinții biologici care solicită autoritate părintească unică?; cum îi este afectată funcționarea psihologică, socială și profesională a persoanei care susține că a trecut prin experiența de hărțuire sexuală?; cum este afectată funcționarea persoanei care a fost victima accidentului de muncă sau rutier?; aceasta exagerează sau simulează problemele de funcționare pe care le invocă?

Expertiză psihologică judiciară - cuprinde activitățile de documentare, studiere dosar, interviu cu persoana evaluată, aplicare de teste psihologice, interviuri cu surse colaterale, analiză/sinteză date și redactarea raportului de expertiză. Toate aceste activități sunt realizate la solicitarea unui specialist din sistemul justiției penale sau civile (judecător, procuror, polițist).

Expertiză psihologică extrajudiciară - cuprinde activitățile enumerate la expertiza psihologică judiciară care sunt realizate la solicitarea unei persoane sau avocat al acelei persoane/instituție cu scopul de a fi utilizată sau nu într-un context judiciar.

Surse de informații colaterale - sunt persoane cu care psihologul expert realizează interviuri colaterale și care cunosc sau sunt familiarizate cu persoana evaluată, cum ar fi membri de familie, colegi de serviciu, angajatori, vecini etc. Acestea includ adesea și profesioniști: medic de familie și/sau specialiști în diferite domenii medicale, psihoterapeut, profesor, antrenor, preot, consilier de probațiune etc.

Bias - în sensul cel mai larg, se referă la o înclinație cognitivă/emoțională care interferează cu informațiile culese. Predispoziție pentru sau împotriva a ceva, parțialitate, prejudecată.

Antepunerea - se referă la situația în care psihologul expert își formează opinia și face publice, în orice modalitate, concluziile expertizei judiciare înainte de parcurgerea și finalizarea tuturor procedurilor necesare realizării lucrării.

Conflict de interese - se referă la o situație sau circumstanță în care obiectivitatea, imparțialitatea sau judecata psihologului expert pot fi puse în pericol din cauza unei relații, a unui interes financiar sau a oricărui alt interes care ar putea în mod rezonabil să afecteze în mod substanțial raționamentul profesional, imparțialitatea sau luarea deciziilor.

Relații duale sau multiple - Relațiile duale implică atât un rol profesional, cât și o relație personală, socială, de afaceri sau de altă natură sau neprofesională. Termenul „relație multiplă” este, de asemenea, folosit pentru a descrie două sau mai multe tipuri de relații care apar între un psiholog expert și un client. De exemplu, un psiholog expert evaluează pentru expertiză psihologică (extra)judiciară o clientă pe care a avut-o în psihoterapie. Este relație multiplă când psihologul expert este cadru universitar, iar persoana evaluată pentru expertiză, care a urmat un program de psihoterapie cu el și îi este studentă. Relațiile duale sau multiple implică riscul abuzului sau utilizarea greșită a puterii, precum și pierderea obiectivității, imparțialității și neutralității.